

TEUTONSKI VITEŠKI RED NA JUGOISTOČNOM OBODU KATOLIČKE EUROPE

Ovaj tekst bavi se aktivnošću Teutonskog viteškog reda na području jugoistočnog oboda katoličke Europe, konkretno na povijesnim prostorima današnje Slovenije i Ugarskog Kraljevstva. Promatrano razdoblje ponajviše obuhvaća razvijeni i kasni srednji vijek. U tekstu se tematiziraju vojni, crkveni, politički, diplomatski, etnički pa i gospodarski aspekti Teutonskog viteškog reda s obzirom na vladavinu Andrije II. Arpadovića i Sigismunda Luksemburškog koji su ih pozvali u svoje države uslijed obrambenih potreba. Isti aspekti obrađeni su shodno kontekstu slovenskog srednjovjekovlja. Ovim tekstom pokušava se dati odgovor na pitanja međudodnosa i obostranih interesa Teutonskog reda i ugarske krune. U slučaju Andrije II. Arpadovića koji ih je pozvao uslijed upada poganskih Kumana došlo je do sukoba koji je istovremeno bio usko povezan sa Svetom Stolicom. Što se tiče Sigismunda Luksemburškog rad je ponajviše usmjeren na to kako je bila organizirana obrana Severinskog banata u kontekstu ugroze granice kraljevstva uzrokovane Osmanlijama. Za razliku od Ugarskog Kraljevstva, na slovenskim povijesnim prostorima red se posebice istaknuo ustanovljivanjem brojnih komanderija i dinamičnijim crkvenim i gospodarskim aktivnostima. Tekst ukazuje i na to kako se prisustvo reda odrazilo na dvije granične povijesne regije s ciljem komparacije njegovog djelovanja ne bi li se uočile sličnosti i razlike.

Ključne riječi: Andrija II. Arpadović, jugoistočni obod katoličke Europe, Sigismund Luksemburški, slovenski srednjovjekovni povijesni prostori, Teutonski viteški red

1. UVOD

Tema ovog rada jest djelovanje Teutonskoga viteškog reda na dva kulturna, geografska i povijesna teritorija, na prostorima Ugarskog Kraljevstva i na slovenskim srednjovjekovnim prostorima.¹ Shodno naslovu rada, valja naglasiti kako su slovenski povijesni prostori i teritorij Ugarskog Kraljevstva u geografskom kontekstu najdalji jugoistočni krajevi katoličke Europe na kojima je red djelovao. Iako se radi o regijama koje su se povijesno različito razvijale i o regijama u kojima je i sam Teutonski viteški red djelovao na različite načine, one su srodne upravo zbog geografske bliskosti i

1 Ovaj rad je za objavu u časopisu prilagođen diplomski rad.

graničnosti. Bitno je naglasiti kako se ovaj rad ponajviše veže uz fizičko prisustvo reda na spomenutim povijesnim područjima i stoga su, u slučaju Ugarskog Kraljevstva, izostavljeni periodi u kojima postoje političke i diplomatske veze Teutonskoga viteškog reda i ugarske krune, ali bez pojave reda na državnom teritoriju. Period koji se tiče Ugarskog Kraljevstva obuhvaća, s obzirom na vladavinu kralja Andrije II. Arpadovića, razdoblje od 1211. do 1225, kao i period 14. i 15. stoljeća shodno vladavini Sigismunda Luksemburškog pri čemu je naglasak stavljen na razdoblje od 1429. do 1437., no u ovom slučaju obuhvaćeni su i raniji periodi njegove vladavine ne bi li se bolje objasnile prilike i razlozi prisutnosti reda. Što se tiče slovenskih srednjovjekovnih povijesnih prostora, ponajviše je obuhvaćen period 13. i 14. stoljeća, no ta se vremenska odrednica rasteže i na kasnije periode s obzirom na pojedine segmente djelovanja reda koji su imali daljnji kontinuitet, a na koje se ovaj rad osvrće.

Ciljevi ovog teksta ponajviše su ustvrditi kako se odvijalo političko, vojno, crkveno i društveno djelovanje reda u dvije geografski i povijesno bliske regije kao i ukazati na to kako se to djelovanje odrazilo na tim prostorima. Da bi se ti ciljevi postigli, postavljena su istraživačka pitanja koja se tiču razloga zbog kojih je Andrija II. Arpadović pozvao upravo Teutonski viteški red u svoju državu i iz kojih ih je razloga otjerao. Shodno tome, postavljeno je i pitanje koji su bili interesi reda prilikom prisustva na prostoru Ugarskog Kraljevstva. Nadalje, postavili smo i pitanje kakva je bila dinamika međuodnosa Svete Stolice, kralja Andrije i teutonskih vitezova. Što se tiče perioda Sigismundove vladavine, pokušat ćemo dati odgovor na pitanje koji su bili i mogli biti interesi spomenutog vladara i koji su bili interesi reda pri pristanku dolaska na prostor Severinskog banata. Uz odgovore na postavljena istraživačka pitanja, cilj ovog teksta je i usporedba između djelovanja reda u Ugarskoj i na slovenskim povijesnim prostorima.

Metode koje su ponajviše korištene su metoda deskripcije i komparacija literature s obzirom na to da tekst na pojedinim mjestima ukazuje na podudaranja ili nepodudaranja u tumačenju teme u djelima pojedinih povjesničara.

Govoreći o korištenoj literaturi, ona se sastoji od većih historiografskih djela koja govore o teutonskom redu i, ponajviše, od znanstvenih članaka koji obrađuju pojedine aspekte djelovanja reda. Što se tiče uvodnog poglavlja, gdje se općenito progovara o povijesti Teutonskog viteškog reda, istaknut ćemo povjesničare poput Williama Urbana, Desmonda Sewarda i Alana Foreya koji su autori većih knjiga na temu Teutonskoga viteškog reda i križara. Što se tiče kontekstualnih poglavlja vezanih uz Ugarsko Kraljevstvo, korišteno je djelo Pála Engela dok u poglavljima koja govore o prisustvu reda u Ugarskom Kraljevstvu temeljna literarna referenca je djelo László Pósa *Hungary and the Teutonic Order in the Middle Ages*, no pritom, uz članke spomenutog autora, svakako valja istaknuti i članke autora poput Horsta Glassla, Zsolta Hunyadyja, Fedora Veselova, Romana Hautale kao i monografiju Costina Fenesana o teutonskim vitezovima na prostoru Severinskog Banata. Što se tiče slovenskih povijesnih prostora u kontekstualnom uvodnom poglavlju, za tu temu korišten je ponajviše povijesni pregled slovenske povijesti *A Slovene History: society - politics – culture* autora Petera Štiha, Vaska Simonitija i Petra Vodopiveca. Kada govorimo o literaturi vezanoj uz povijesni pregled djelovanja Teutonskoga viteškog reda na povijesnim prostorima današnje Slovenije, onda je neizostavno spomenuti radove povjesničara Mihe Kosija, a potom i one Janeza Mlinara i Dušana Kosa. Uz to, korišteni su i pojedini članci iz internetske enciklopedije Britannice.

2. KRATKI PREGLED POVIJESTI TEUTONSKOG VITEŠKOG REDA

Nastanak Teutonskoga viteškog reda usko je vezan uz prilike Trećega križarskog rata, konkretno, uz kritično stanje opterećenih hospicija pri opsadi Akre koji nisu mogli zbrinuti dovoljan broj ranjenih i bolesnih. Kako ističe William Urban, radilo se i o tome da su vitezovi ivanovci u svojoj zdravstvenoj djelatnosti ponajviše favorizirali engleske i francuske križare, zbog čega su se brojni bolesni njemački križari našli u vrlo teškom položaju.² Nije naodmet spomenuti kako je ratnicima koji su dolazili s prostora Svetoga Rimskog Carstva zasigurno bilo teško podnositi posve drugačiju klimu koja je istodobno i uzrokovala loše zdravstveno stanje i još ga dodatno pogoršavala.³ Potreba za zbrinjavanjem njemačkih vitezova potakla je pojedine križare iz Bremena i Lübecka na osnivanje bolničkog reda; njihova je inicijativa naišla na snažnu afirmaciju i papa Celestin III. odobrio je osnivanje reda.⁴ Godine 1197., priljevom nove njemačke križarske vojske u Svetu Zemlju, njemački vitezovi odlučili su krenuti korak dalje u tom smislu da njihov red postane ujedno i vojnički, po uzoru na templare i ivanovce.⁵ Sljedeće godine papa Celestin poveljom potvrđuje njihov nastanak te oni otad nose i naziv teutonskih vitezova.⁶

Što se tiče ustroja reda u osnovnim crtama, njegova su pravila naglašavala čistoću, siromaštvo i poslušnost kao i zajedničko uživanje imovine.⁷ S obzirom na duhovnu i vitešku narav križarskog poziva, valja istaknuti kako su se najstrože kažnjavale tri stvari: kukavnost u boju, bijeg na protivničku (nevjerničku) stranu i sodomija. Prva dva spomenuta prekršaja sankcionirala su se izbacivanjem iz reda, a treći prekršaj kažnjavao se doživotnim utamničenjem ili smaknućem.⁸ Vodeći se prema onome što piše Desmond Seward, braću Teutonskog reda u osnovi možemo svrstati u tri kategorije: vitezove, svećenike i vojnike.⁹ Braća-vitezovi nosili su bijele plašteve s crnim križevima, za svećenike su bile karakteristične duže halje, dok su vojnici nosili plašteve sive boje.¹⁰ Nadalje, gledano iz aspekta vojne obuke i strukture, svaki je vitez pod sobom imao otprilike desetoricu „polubrača“ nižeg ranga koji su mu bili ujedno i štitonoše i suborci.¹¹ Kapitul reda birao je velikog meštra čija je služba trajala doživotno ili do podnašanja prijevremene ostavke.¹² Pozicija meštra ticala se ponajviše diplomacije što je podrazumijevalo održavanje važnih kontakata s plemstvom i klerom na područjima aktivnosti reda, česta putovanja i korespondenciju s carem i papom.¹³ Formalno govoreći, u 13. stoljeću *Hochmeisteru* (velikom meštru) bili su podređeni *Landmeisteri* Pruske, Livonije i Svetoga Rimskog Carstva.¹⁴ Uz velikog meštra, valja spomenuti i od njega niže, ali i dalje visoke službe kao što su *Großkomtur*, *Oberster Marschall*, *Oberster Spittler*, *Oberster Trappier* i *Tressler*.¹⁵ Prosječna komanderija sastojala se od otprilike dvanaest vitezova

2 W. URBAN 2005: 11.

3 W. URBAN 2005: 10.

4 W. URBAN 2005: 11–12.

5 W. URBAN 2005: 12.

6 W. URBAN 2005: 13.

7 W. URBAN 2005: 13.

8 W. URBAN 2005: 15.

9 D. SEWARD 1995: 95.

10 D. SEWARD 1995: 95.

11 W. URBAN 2005: 14.

12 W. URBAN 2005: 16.

13 W. URBAN 2005: 16.

14 J. MLINAR 2017: 251.

15 D. NICOLLE 2007: 12.

nad kojima se nalazio *pfleger* ili *hauskomtur*.¹⁶ Više komanderija činilo je *ballei* ili *landkomturei*, odnosno provincijsku oblast.¹⁷ Valja istaknuti kako su mnogi pripadnici reda u staleškom smislu bili ministerijali, odnosno neslobodni plemići i vitezovi Svetog Rimskog Carstva. Shodno tomu, broj pripadnika reda koji su potjecali iz visokog plemstva bio je malen.¹⁸

U pogledu širenja na prostoru Bliskog istoka, teutonski vitezovi imali su posjede na području armenske Cilicije kao i na prostoru križarskih država s glavnim sjedištem u tvrđavi Montfort.¹⁹ Godine 1271., pad Montforta u ruke Mameluka označio je *de facto* pad moći teutonskih vitezova na tim prostorima.²⁰ Kada govorimo o posve drugom geografskom smjeru djelovanja Teutonskih viteza, svakako je važna 1211. godina kada ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. od velikog meštra Hermanna von Salze, inače poznatoga kao najslavnijeg meštra reda, traži vojnu pomoć s obzirom na napade poganskih Kumana.²¹ Andrija ih 1225. godine tjera iz svojeg kraljevstva, no unatoč tome red se ponovno pojavljuje na teritoriju Ugarskog Kraljevstva mnogo kasnije, za vrijeme kralja Sigismunda.²² Nakon te neuspješne „epizode“ s kraljem Andrijom, teutonski vitezovi okreću se pokrštavanju poganskih Prusa s kojima je poljski vojvoda Konrad bio u dugotrajnom sukobu.²³ Pritom se viteškom redu omogućilo da na izvjestan način ima slobodne ruke, odnosno da bude izvan ičije vlasti u smislu teritorijalnog upravljanja nad područjem na kojem ratuje, dakako, pod nominalnim autoritetom pape.²⁴

Do 1237. godine Livonski red mačonoša inkorporirao se u Teutonski red, dok se do 1238. godine, s obzirom na dijelove osvojenog teritorija, počela formirati svojevrsna država Teutonskog reda čiji je nastanak i razvoj usko povezan s kolonizacijom njemačkog stanovništva.²⁵ Dakako, izrazito je važno naglasiti kasniji uzajamni ekonomski i politički odnos između Teutonskoga viteškog reda i Hanzeatske lige.²⁶ Od važnih događaja koji su uslijedili spomena je vrijedan izrazito važan pokušaj Teutonskog reda da se probije na prostor Rusije što je završilo njihovim katastrofalnim porazom kod Čudskog jezera 1242. godine i pobjedom kneza Aleksandra Nevskog.²⁷

Ono što razlikuje Baltičke križarske ratove od onih koji su se odvijali na prostoru Svete Zemlje – koji su imali svojevrsno teološko-političko opravdanje kako se radi o povratku nekoć kršćanskih teritorija od vlasti muslimana – je činjenica da na prostoru Baltika nije postojalo plodno tlo za takvo poimanje svrhe rata, već se radilo isključivo o ideji borbe protiv pogana koja je sa sobom donosila i ideju pokrštavanja koje je valjalo izvršiti pod svaku cijenu i koje je rezultiralo brutalnim pokoljima lokalnog stanovništva bez obzira na dob i spol, kao i sveopćim uništenjem.²⁸ Valja istaknuti i to kako je stanovništvo Baltika pribjegavalo davanju svoje najmlađe djece redu kao taoce u vidu jamstva

16 D. SEWARD 1995: 97.

17 D. SEWARD 1995: 97–111, 378.

18 W. URBAN 2005: 17.

19 D. NICOLLE 2007: 5.

20 D. NICOLLE 2007: 5.

21 D. NICOLLE 2007: 6.; W. URBAN 2005: 33.

22 E. CHRISTIANSEN 1980: 79.; D. NICOLLE: 6–7.

23 D. SEWARD 1995: 100–101.

24 D. SEWARD 1995: 101.

25 D. SEWARD 1995: 102.

26 E. CHRISTIANSEN 1980: 197.

27 E. CHRISTIANSEN 1980: 219.

28 A. FOREY: 47.

za sigurno i mirno pokrštavanje ili kako bi naprosto izbjegli krvoproliće.²⁹ Ono što je također razlika između baltičkih i levantskih križarskih ratova jest i samo poimanje neprijatelja; naime, iako su se muslimani smatrali nevjernicima, u percepciji križara postojala je svijest o kulturološkoj naprednosti islama, dok su na žitelje Baltika gledali kao na daleko divljije i ratobornije stanovništvo koje u suštini treba kroz konverziju civilizirati ili ih posve uništiti.³⁰ Što se tiče infrastrukture u kojoj su teutonski vitezovi obitali tijekom Baltičkih križarskih ratova, isprva se radilo ponajprije o drvenim taborima i utvrđenjima koje su gradili shodno napretku u osvajanju teritorija; neprijateljska utvrđenja nisu im bila od pretjerane koristi jer su bila odviše primitivna i slabo utvrđena i zbog toga često uništena pri samim sukobima.³¹

U narednim periodima dolazi do sustavnog izgrađivanja utvrda i dvoraca, posebice na prostoru Pruske.³² Duhovni, upravni i simbolički centar Teutonskog reda bio je dvorac Marienburg, danas poznat kao Malbork, u Poljskoj.³³ Daljnji, također krvavi sukobi koji su obilježili povijest viteškog reda dakako su oni s Litvom i s Poljskom, a samo ujedinjenje tih dviju država 1386. godine, unatoč prelasku litavskog vojvode Jagela na katolicizam, nije ublažilo animozitet.³⁴ Sukob s Poljskom započeo je 1308. godine kada je red zauzeo Gdanjsk i izvršio masakr koji se urezao duboko u poljsku svijest.³⁵ Kralj Vladislav I. neuspješno je pokušavao povratiti teritorij putem diplomacije, pravnih tužbi i prizivima papama, no Teutonski vitezovi sustavno su ignorirali optužbe što je posljedično dovelo do bitke kod Płowca 1331. godine gdje je spomenuti poljski vladar dobio bitku, ali zapravo se radilo o Pirovoj pobjedi.³⁶ Već spomenuta unija Poljske i Litve učinila je Poljsku vrlo moćnom što je iznova raspirilo tenzije između reda i novonastale države, a posebice zbog toga što su vitezovi nastavili sa svojim nastojanjima da osvoje istočnu Litvu.³⁷ Upravo u tom kontekstu, opadanje značaja Teutonskog reda uvelike je odredila bitka kod Tannenberg 1410. godine u kojoj je red doživio težak poraz od strane Poljaka i Litvanaca.³⁸ Sama Država Teutonskog reda postupno se smanjivala, da bi naposljetku i prestala postojati tijekom 16. stoljeća.³⁹ To je, dakako, povezano s prelaskom *Hochmeistera* Albrechta na protestantsku vjeroispovijest 1525. godine, pri čemu je on postao vazal poljskome kralju.⁴⁰

U sljedećim poglavljima ovog rada bavit ćemo se prisutnošću reda u Ugarskom Kraljevstvu za vrijeme Andrije II. Arpadovića, a potom i za vrijeme Sigismunda Luksemburškog.

29 A. FOREY: 47–48.

30 A. FOREY: 49.

31 A. FOREY: 67.

32 A. FOREY: 67.

33 D. SEWARD 1995: 110–111.

34 D. SEWARD 1995: 121–122.

35 „Poland – The arrival of Teutonic Knights“, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/place/Poland/The-arrival-of-the-Teutonic-Knights> (pregledano: 2.5. 2022.)

36 „Poland - The arrival of Teutonic Knights“, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/place/Poland/The-arrival-of-the-Teutonic-Knights> (pregledano: 2.5. 2022.)

37 „Poland - The arrival of Teutonic Knights“, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/place/Poland/The-arrival-of-the-Teutonic-Knights> (pregledano: 2.5. 2022.)

38 D. SEWARD 1995: 123–125.

39 D. SEWARD 1995: 139–140.

40 D. NICOLLE 2007: 250.

3. POVIJESNI KONTEKST UGARSKE U PRVOJ POLOVICI 13. STOLJEĆA

U kontekstu povijesti Ugarske, prva polovica 13. stoljeća ili, točnije, razdoblje između 1205. i 1235. obilježeno je vladavinom kralja Andrije II. i njegovim dinamičnim vojnim, političkim i administrativnim pothvatima. U tom smislu valja spomenuti čak četrnaest vojnih pohoda na ruske teritorije pri čemu se kralj već 1205. godine okitio titulom „kralja Galicije i Lodomerije“ iako u pravnom pogledu to uopće nije bio, kao što ni njegova posezanja za spomenutim prostorima, unatoč naporima, posljedično nisu dala trajni rezultat.⁴¹ Jedan od Andrijinih važnih vojnih pothvata koji je isto tako rezultirao neuspjehom bio je i odlazak u križarski rat koji je on sam prethodno odgađao punih dvadeset godina.⁴²

U administrativnom pogledu svakako je vrijedno spomena Andrijino uvođenje svojevrstnih novih institucija (*novae institutiones*) koje su omogućavale kraljevim vjernim pristašama da dospiju do doista ogromnih i plodnih posjeda i što je rezultiralo bogaćenjem mnogih plemića preko noći.⁴³ Također, nezaobilazna je i Andrijina nadaleko poznata Zlatna Bula iz 1222. godine do koje je došlo uslijed velikih nezadovoljstava, nemira i nereda u kakve se kraljevstvo stropoštalo.⁴⁴ U najkraćim crtama, Zlatna Bula osiguravala je daleko veću pravnu, vojnu, financijsku i administrativnu slobodu plemića i klera kao i njihovu neovisnost od kraljevske vlasti i stoga se često, iako je međusobni utjecaj dvaju dokumenata pod znakom pitanja, dovodi u snažnu komparaciju s Magnom Cartom engleskog kralja Ivana bez Zemlje.⁴⁵ Isto tako valja naglasiti kako je Andrija namjeravao osnažiti kraljevsku vojsku koja se do tada uglavnom sastojala od plaćeničkih trupa.⁴⁶ Što se tiče kasnijeg razdoblja vanjske politike Andrije II., ona je ponajviše bila u rukama budućeg kralja Bele IV.⁴⁷

Teutonski vitezovi došli su na prostor Ugarskog Kraljevstva na poziv Andrije shodno njegovoj namjeri da zaštititi teritorij od turkijskih Kumana koji su, kao što je prije rečeno, upadali na prostore Ugarskog Kraljevstva.⁴⁸ Davši redu na raspolaganje regiju u Transilvaniji, vitezovi su od 1211. do 1225. godine, s ciljem pokrštavanja i obračunavanja s Kumanima, kolonizirali prostor, gradili sela i podizali utvrde. Andrija II. ih je naposljetku otjerao.⁴⁹

3.1. RAZLOZI DOLASKA TEUTONSKOG VITEŠKOG REDA NA PROSTOR TRANSILVANIJE

Papinska pisma Grgura IX., iako su naknadna u tom smislu što potječu iz kasnijeg razdoblja u odnosu na vremenski period kojeg se dotiču, govore o tome kako je Ugarsko Kraljevstvo uslijed provala Kumana zapalo u veliku nevolju.⁵⁰ No pritom su napadani teritoriji, prije dolaska Teutonskog reda, tek nominalno spadali pod ugarsku krunu.⁵¹ Stoga, govoreći o dolasku Teutonskoga viteškog

41 P. ENGEL 2001: 89–90.

42 P. ENGEL 2001: 91.

43 P. ENGEL 2001: 91–92.

44 P. ENGEL 2001: 93–94.

45 P. ENGEL 2001: 94–95.

46 M. RADY 2014: 97–98.

47 P. ENGEL 2001: 95.

48 P. ENGEL 2001: 90; D. NICOLLE 2007: 6; W. URBAN 2005: 33.

49 P. ENGEL 2001: 90.

50 R. HAUTALA 2015B: 81.

51 R. HAUTALA 2015B: 81.

reda u Ugarsku, László Pószán postavlja elementarno i posve logično pitanje, zašto je kralj Andrija II. za obranu graničnog i izloženog prostora Burzenlanda, regije na jugu Transilvanije, odabrao praktički novonastali njemački viteški red, a ne, primjerice, templare ili ivanovce koji su se već otprije nalazili u Ugarskoj i koji su već uživali posjede u njegovom kraljevstvu?⁵² Čini se kako je odgovor na to pitanje višeslojan.

Prvi razlog koji ćemo ovdje navesti je onaj etničke naravi. Naime, iako se u izvorima za tadašnji prostor Burzenlanda često koristi termin *terra deserta et inhabitata*, takvo što je u suštini podosta daleko od istine s obzirom na to da je i prije dolaska Teutonskih vitezova ondje obitavalo stanovništvo njemačke narodnosti; njihova intenzivna kolonizacija zabilježena za vrijeme vladavine kralja Geze II. (1141.–1162.) na čiji su poziv i došli, a prema nekim se mišljenjima prisustvo njemačkih doseljenika može datirati i još ranije, pri čemu Zsolt Hunyadi zaključuje kako je takvo što samo po sebi prirodan razlog zbog kojeg je Andrija odlučio na taj teritorij dovesti ratnike etnički srodne stanovništvu koje se ondje već i nalazilo.⁵³ Vladar je, može se pretpostaviti, smatrao kako bi prisutnost vitezova njemačke narodnosti potaklo pozitivan, skladan i konstruktivan odnos sa zatečenim njemačkim stanovnicima a što bi posljedično omogućilo i kompaktniju obranu. Etnička bliskost, smatra Roman Hautala, zacijelo je jedan od razloga zašto je kralj Andrija II. pozvao upravo njemačke vitezove.⁵⁴ Usput rečeno, Pečenezi, koji su također naseljavali taj prostor, nisu pokazali zadovoljavajuću efikasnost u borbama s Kumanima.⁵⁵

Drugi razlog leži u činjenici što je ugarski granični obrambeni sustav, takozvani sustav *gyepű* – sastavljen ponajviše od zemljanih i drvenih prepreka i rovova koji su branili *speculatores* i *sagittarii*, odnosno „promatrači“ i „strijelci“ – bio strateški naprosto neadekvatan za uspješnu obranu teritorija.⁵⁶ Sustav *gyepű* doživio je svoj konačan slom sredinom 13. stoljeća, prilikom mongolske invazije, pokazavši se u potpunosti nefunkcionalnim.⁵⁷ Još tijekom polovice 12. stoljeća u mnogim regijama Ugarskog Kraljevstva nije postojala jasno određena razlika između isključivo vojne i obrambeno-oružane službe, a samu obranu mnogih graničnih prostora činili su neprofesionalni vojnici, odnosno slobodni seljaci koji nisu bili sposobni za preventivno-obrambene akcije izvan sustava *gyepű*.⁵⁸ S tim u vezi važno je reći kako Andrija nije samo išao za time da očvrsne granice svoje države već da ih, u vidu jačanja i širenja utjecaja na susjednim prostorima, i poveća, pa je stoga trebao one kojima je ratovanje danonoćni poziv.⁵⁹

Treći razlog zašto je kralj Andrija posegnuo za novonastalim teutonskim vitezovima jest taj što oni nisu, za razliku od templara i ivanovaca koji su tada već imali izgrađenu reputaciju, posjedovali zavidnu dozu neovisnosti kao druga dva spomenuta reda, nisu bili u poziciji koja im omogućava iskorištavanje pojedinih državnih nestabilnosti te nisu imali snažno političko i, poglavito, ekonomsko zaleđe.⁶⁰ Također, Andrijin brat Emerik, s kojim je prethodno bio u

52 L. PÓSZÁN 2021A: 31–32, 36.

53 Z. HUNYADI 2008: 157–159.

54 R. HAUTALA 2015A: 98.

55 R. HAUTALA 2015B: 81; Z. HUNYADI 2008: 159.

56 Z. HUNYADI 2008: 157; L. PÓSZÁN 2021A: 32.

57 Z. HUNYADI 2008: 157.

58 L. PÓSZÁN 2021A: 33–34.

59 L. PÓSZÁN 2021A: 34–35.

60 L. PÓSZÁN 2021A: 36.

grčevitim prijestolnim sukobima, dao je velike privilegije i posjede templarskom redu te oni stoga nisu bili pretjerano naklonjeni Andriji.⁶¹

Četvrti razlog, koji je vjerojatno presudan, je, dakako, prožetost rodbinskih i političkih veza. Naime, Andrija II. bio je u vrlo dobrim odnosima s tiringijskim moćnicima a pritom nije nevažna činjenica što je sam veliki meštar Teutonskog reda Hermann von Salza rodod bio upravo iz Tiringije.⁶² Nadalje, sam Andrija bio je oženjen za Gertrudu od Meranije koja je također potjecala iz Tiringije, a 1211. je godine (upravo iste godine kada Teutonski red dolazi na prostor Transilvanije!) zaručio svoju kćer Elizabetu za Ludviga, sina tiringijskog vladara Hermana I.⁶³ Prirodno, na rodbinske veze naslanjaju se i politički razlozi. Pristalice vladarske obitelji Hohenstaufen odigrali su značajnu ulogu u nastanku reda, a sama obitelj Andechs-Meran dugovala je svoj uspon upravo spomenutoj vladarskoj kući, pri čemu je Gertrudin brat Oton oženio nećakinju njemačkog kralja Filipa, što je posljedično i ojačalo vezu između Andrije II. i kuće Hohenstaufen.⁶⁴

Neki istraživači ne slažu se s ustaljenim tumačenjem o tome kako je Andrija pozvao red uslijed upada Kumana, pa u tom smislu treba istaknuti Fedora Veselova koji postavlja tezu kako su vitezovi pozvani u Transilvaniju tek pod izlikom tobožnje obrane granica Ugarske, dok je pravi razlog taj što je Andrija II. namjeravao iskoristiti red ne bi li povećao vladarski teritorij.⁶⁵ Veselov pritom zapravo ne nudi gotovo nikakve uvjerljive argumente kojima bi opravdao takvo radikalno tumačenje doli jednog citata iz pisma kralja Andrije upućenog teutonskim vitezovima – *et regnum per conversationem eorum propagatam dilatetur* – koji smatra dovoljnim kako bi opravdao tezu kako je cilj instrumentalizacije reda bio putem pokršćavanja proširiti Ugarsko Kraljevstvo.⁶⁶ Naprotiv, Raul Alexander Todika suprotstavlja se tom stavu ističući citat – *ad munimen regni contra Cumanos* – za koji tvrdi kako nosi veću težinu i potvrđuje da vladar nije imao osvajačke ambicije već prvenstveno kako na najbolji mogući način iskoristiti teritorije u obrambenom smislu.⁶⁷

3.2. PRISUTNOST REDA U TRANSILVANIJU

Godine 1211. Andrija II. predao je prostor Burzenlanda redu *in perpetuum libere possidentem*, dakle kao teritorij kojim su vitezovi mogli trajno i slobodno raspolagati.⁶⁸ Ono što je bila važna i bitna povlastica jest to što je kralj omogućio teutonskim vitezovima izgradnju drvenih utvrđenja i naselja, a što je značajno zbog toga što je u kraljevstvu pravo na takvo što bilo isključivo u rukama monarha, kao što je to bio slučaj i s mnogim drugim vladarima onodobne Europe.⁶⁹ Nadalje, vladar je redu omogućio znatne trgovačke privilegije, dao mu proviziju na zlato i srebro s prostora Burzenlanda, pri čemu je polovica odlazila u kraljevsku riznicu, a polovicu je red mogao zadržati za sebe.⁷⁰ Tim više, teutonski vitezovi bili su izuzeti od kraljevskog prava na monopol u vidu rudarenja i vađenja plemenitih kovina, a pritom je kraljevskim rudarima bilo čak

61 L. PÓŠÁN 2021A: 36.

62 R. HAUTALA 2015B: 80.

63 R. HAUTALA 2015B: 80.

64 L. PÓŠÁN 2021A: 37.

65 F. VESELOV 2018: 82.

66 F. VESELOV 2018: 83.

67 R. TODIKA 2021: 478–479.

68 L. PÓŠÁN 2021A: 41–44, 47.

69 L. PÓŠÁN 2021A: 41–42.

70 Z. HUNYADI 2008: 152.

i zabranjeno izvlačiti plemenite kovine na prostoru Burzenlanda.⁷¹ Isto tako, kralj je njemačkim vitezovima dao neovisnost u smislu jurisdikcije i obaveza naspram transilvanijskog vojvode, čime je nedvojbeno oslabio njegovu vlast, i stavio ih pod direktnu kontrolu krune, oslobodio ih kraljevskih poreza i dopustio im da na darovanom prostoru postavljaju vlastite sudce i magistratske. Sve to posljedično je rezultiralo time da je red uživao prava i beneficije kakve praktički nitko drugi nije imao u Ugarskom Kraljevstvu.⁷² Uz to valja naglasiti i dopuštenje osnivanja trgovišta, što je posljedično udarilo temelj izgradnje urbanih naselja.⁷³ Godine 1212. teutonski vitezovi dobivaju značajne financijske privilegije s obzirom na onodobnu cirkulaciju novca, a Andrija im 1222. godine potvrđuje, primjerice, i monopol nad rudnicima soli i porezima vezanim uz njih.⁷⁴

Godine 1211., dolaskom isprva „dva ili tri tuceta vitezova“, uz ratnike dospio je i velik broj njihovih pratioca, redovnika, kao i nekoliko svećenika, što je naposljetku činilo broj od otprilike sto do sto i pedeset ljudi.⁷⁵ Dakako, vladar je očekivao i priljev migranata koji bi zasigurno činili korisnu obrambenu i radnu snagu kao što bi i natalitetno ojačali teritorij.⁷⁶ Takvo što potvrđuje povelja iz 1212. godine gdje se spominju *populus ibi habitans* koji su nesumnjivo bili u službi Teutonskog reda u vidu izgradnje utvrda i drugih obrambenih objekata.⁷⁷ Iako izvori šute o tome koliko je točno vitezova dospjelo u Burzenland i iako se gotovo ne spominje niti jedno od njihovih imena, zabilježen je izvjesni Teodoricus za kojega se može pretpostaviti kako je bio *landkomtur* reda u ovoj regiji.⁷⁸

Ne bi li pridobio njemačke koloniste da nastane Burzenland, Teutonski red obećavao im je osobnu slobodu, niske poreze i privilegije u vidu pravnog statusa.⁷⁹ Usprkos toponimskim i dijalektološkim istraživanjima, podrijetlo njemačkih doseljenika vrlo je teško ustvrditi, odnosno postavlja se temeljno pitanje jesu li naselja u Burzenlandu bila ponajviše naseljena zatečenim njemačkim stanovništvom s prostora Transilvanije ili je ono većinski priljev doživjelo s njemačkih povijesnih prostora. Primjerice, za njemačke doseljenike iz Hermannstadta izvori spominju sljedeće nazive: *Teutonici*, *Saxones* i *Flanderenses*. Pojedina istraživanja doprinijela su zaključku kako je njemačko stanovništvo na teritorij Transilvanije uglavnom došlo s prostora Flandrije i Brabanta, a daljnja istraživanja smjestila su njihovo prvotno obitavalište na područja srednje Rajne i Moselle. Zaključno o toj temi, Horst Glassl govori kako se njemačko stanovništvo koje je došlo u Transilvaniju može „prvotno smjestiti“ u prostore srednje i donje Frankonije, Valonije i područja rajnskog masiva.⁸⁰

Sudeći prema tome kako je kralj 1212. godine dao vitezovima daljnje privilegije s obzirom na to da su, prema kraljevima riječima, u povelji iz iste godine, „njihovi životi bili u neprekidnoj opasnosti“, László Pósz zaključuje kako su se vitezovi već pri samom dolasku odmah posvetili jačanju graničnog obrambenog sistema kao i poduzimanju protunapada na Kumane.⁸¹ Govoreći u tom kontekstu, povelja iz 1212. godine spominje kako monarh daruje redu *castrum* Kreuzburg, koji su podigli vitezovi, zajedno s okolnom zemljom a značaj tog *castruma* jest u tome što je on branio

71 L. PÓSZ 2021A: 42.

72 L. PÓSZ 2021A: 43.

73 H. GLASSL 1971: 31.

74 Z. HUNYADI 2008: 153; L. PÓSZ 2021A: 42–47, 48.

75 L. PÓSZ 2021A: 42–46.

76 L. PÓSZ 2021A: 44–45.

77 L. PÓSZ 2021A: 48.

78 H. GLASSL 1971: 32.

79 H. GLASSL 1971: 33.

80 H. GLASSL 1971: 33.

81 L. PÓSZ 2021A: 46.

dolinu Bodza, nalazio se izvan prostora Burzenlanda, i omogućavao kontrolu nad karpatskim planinskim prijevojima krucijalnim za zaštitu od Kumana koji su većinski dio svojih napada usmjeravali iz predjela Vlaške upravo putem brdskih puteva.⁸² Ono što je specifično za Kreuzburg jest to što je bio sagrađen od kamena.⁸³ Takvo što tek je potencijalno kršenje prava iz 1211. kojima je kralj vitezovima dopustio izgradnju drvenih utvrda na području Burzenlanda. To je pravo u suštini tek moglo implicirati restrikciju izgradnje utvrda od kamena u ovom periodu, a ne za čitavo vrijeme boravka reda u Burzenlandu, kao što to pretpostavlja Hautala.⁸⁴ Polazeći od te pretpostavke, može se nagađati o tome kako je u slučaju Kreuzburga Andrija II. teutonskim vitezovima na izvjestan način u tom trenutku progledao kroz prste. Naime, 1222. godine spominje se vladareva privilegija redu po pitanju izgradnje kamenih utvrda.⁸⁵ Pósán smatra kako je ta privilegija u stvari potvrđivanje zatečene situacije shodno tomu što su vitezovi i prije te godine podizali kamene tvrđave.⁸⁶

S obzirom na šesnaest pronađenih i vidljivih ruševina tvrđava u Burzenlandu koje je moguće povezati s Teutonskim redom, pri čemu papinske povelje bilježe pet tvrđava u Burzenlandu i šestu u kumanskom teritoriju, istraživanje tih arheoloških ostataka često je znalo rezultirati kontradiktornim lociranjem kamenih utvrda Teutonskog reda.⁸⁷ Dosadašnja arheološka istraživanja s potpunom sigurnošću mogu odrediti lokaciju tek Kreuzburga i Marienburga.⁸⁸ Utvrda Marienburg (Feldioara), nazvana prema samom vrhovnom patronu reda, Djevici Mariji, bila je najvažniji i glavni centar teutonske uprave u Burzenlandu, a njezini pojedini arhitektonski aspekti odgovaraju građevinskoj tehnici kakvu su teutonski vitezovi koristili u Svetoj Zemlji.⁸⁹ Zanimljivo je i to što je kasniji upravni centar države Teutonskog reda, dvorac u Poljskoj, nosio isti naziv, što može simbolički snažno ukazivati na to kako je red namjeravao na prostoru Transilvanije ustrojiti važno političko središte. Govoreći u tom kontekstu, Fedor Veselov smatra kako su vitezovi, potaknuti nesumnjivim ambicijama velikog meštra Hermanna von Salze, namjeravali iskoristiti svoj položaj u Transilvaniji u svrhu stvaranja temelja za oblikovanjem državne tvorevine reda.⁹⁰

Najsnažnija utvrda reda, Marienburg, postojala je i prije dolaska reda i pružala je zaštitu nje-mačkom stanovništvu koje je ondje dospjelo tijekom 12. stoljeća (ta tvrdnja potvrđena je arheološkim istraživanjima koja su na lokalitetu locirala sto i devet grobova koji datiraju prije dolaska reda), nalazeći se na vrhu brda gdje je nekoć stajalo brončanodobno utvrđenje.⁹¹ Uz Kreuzburg i Marienburg valja istaknuti još dvorce Schwarzburg, Heldenburg i Törzburg.⁹² Utvrda Törzburg branila je karpatski prolaz istog naziva, dok su preostale dvije utvrde štatile prolaz do Marienburga, pri čemu je međusobna udaljenost između tvrđava bila ponegdje relativno malena, a ponegdje nešto veća. Po svemu sudeći, red nije podizao utvrde ni iz čega, odnosno one su, čini se, bile većinski izgrađene na mjestima gdje su otprije postojali ostaci utvrđenja i temelji koji su potjecali otprilike iz rimskog perioda ili iz vremena velike seobe naroda, što može objasniti tumačenje

82 L. PÓSÁN 2021A: 47.

83 F. VESELOV 2018: 85.

84 R. HAUTALA 2015B: 82–84, 85.

85 R. TODIKA 2021: 480.

86 L. PÓSÁN 2021A: 52.

87 H. GLASSL 1971: 35; L. PÓSÁN 2021A: 50–51.

88 L. PÓSÁN 2021A: 51.

89 L. PÓSÁN 2021A: 51; F. VESELOV 2018: 85–86.

90 F. VESELOV 2018: 85.

91 Z. HUNYADI 2008: 158–159; L. PÓSÁN 2021A: 51.

92 L. PÓSÁN 2021A: 52.

potkrijepljeno istraživanjima kako su utvrde bile podosta brzo izgrađene.⁹³ Pósán smatra kako se zbog toga može zaključiti kako kraljeva privilegija iz 1211, kojom se redu daje pravo graditi utvrde od drveta, vrlo vjerojatno u suštini implicira ojačavanje i rekonstrukciju već postojećih utvrđenja na prostoru Burzenlanda, a Veselov smatra kako je uporaba kamena u gradnji bila velikim dijelom uzrokovana prirodom terena što je posebice primjetno u slučaju Marienburga koji se nalazi na seizmološki izrazito osjetljivom mjestu.⁹⁴ Isto tako postojala su i manja utvrđenja poput Rosenua (Râșnov) te utvrđenja pored Kronstadta (Brașova) i Rucăra. Posljednje od navedenih služilo je, zajedno s utvrdom Kreuzburgom, ne samo kao obrambeno mjesto koje onemogućava prodiranje Kumana na taj prostor, već i kao lokacija koja može poslužiti kao napadački, protuofenzivni centar za prolaz u kumansko područje.⁹⁵

Kada se govori o selima i naseljima u Transilvaniji, potrebno je napraviti distinkciju između onih koja su nastala dolaskom reda i onih koja su već ondje postojala pa stoga, u pogledu sela i naselja koja se spominju u 13. stoljeću kao ona koja su pripadala Redu, možemo istaknuti ona kod Petersburga, Honigberga, Tarlău, Marienburga, Rosenua, Zeideni i Kronstadta.⁹⁶

Što se tiče vlaških naselja u Burzenlandu, uz četiri sela na jugu koja su kasnijim izbacivanjem reda iz Transilvanije izgubile svoju crkvenu i političku vezu s Burzenlandom, postojala su i naselja na zapadu: Venice, Koken, Haken i Héviz.⁹⁷ Kod Kronstadta nastala su tri sela: Corona, Burza i Bertalan.⁹⁸ Iako se Corona po prvi put spominje u izvorima 1235. godine, vezano uz crkvenu organizaciju, čini se kako je njezin razvoj bio potaknut upravo za vrijeme prisutnosti reda u regiji.⁹⁹ Pósán pretpostavlja kako se u trenutku izгона reda iz Burzenlanda, 1225. godine, na tom prostoru nalazilo oko tisuću i dvjesto do tisuću i petsto naseljenika koji su došli za vrijeme prisustva teutonskih vitezova i otprilike oko tristo do petsto naseljenika koji su došli na taj teritorij prije vitezova, čemu valja još dodati brojku od oko dvjesto vitezova, što posljedično čini brojku od oko do dvije tisuće i petsto stanovnika u toj regiji.¹⁰⁰ Stanovništvo koje je dospjelo u Burzenland zajedno s vitezovima bilo je na takvo što vjerojatno potaknuto suradnjom reda s magdeburškim nadbiskupom kao i biskupom Bambergom Egbertom koji je bio Andrija šogor kao i brat kaločkog nadbiskupa.¹⁰¹

Godine 1211. vitezovi su dospjeli u Burzenland sa stanovništvom s njemačkih povijesnih prostora, no smatra se kako kasniji priljev stanovništva nije uzrokovan migracijom s njemačkih područja već iz okolnih teritorija Transilvanije.¹⁰² U kontekstu političko-crkvenog sukoba Teutonskog reda s ugarskim kraljem, o čemu će kasnije biti mnogo više riječi, valja spomenuti povelju Andreanum iz 1224. godine kojim je kralj namjeravao onemogućiti priljev transilvanijskih Sasa u Burzenland; Andreanum je dao izvjesne privilegije Sasima i stavio ih pod upravu *comesa* iz Hermannstadta (Sibiu).¹⁰³ Naime, kralj je prethodno, poveljom iz 1222. godine, onemogućio kolonizaciju Burzenlanda

93 L. PÓSÁN 2021A: 52.

94 L. PÓSÁN 2021A: 52–53; F. VESELOV 2018: 86.

95 L. PÓSÁN 2021A: 52.

96 H. GLASSL 1971:36–37.

97 H. GLASSL 1971: 37.

98 L. PÓSÁN 2021A: 56.

99 L. PÓSÁN 2021A: 56–57.

100 L. PÓSÁN 2021A: 57.

101 L. PÓSÁN 2021A: 53.

102 L. PÓSÁN 2021A: 54.

103 L. PÓSÁN 2021A: 58; „Transylvanian Saxons“, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Transylvanian-Saxons> (pregledano: 6.4. 2023.)

iz drugih transilvanijskih regija i kraljevskih prostora, što nas može uputiti na to kako je Andreanum podosta čvrst dokaz kako su vitezovi protupravno naseljavali Burzenland.¹⁰⁴ Viteški plan naseljavanja nesumnjivo se ticao prostora i izvan Burzenlanda, osobito kumanskih vlaških teritorija koje su osvojili i, prema nekima, naselili Sasima i Mađarima iz Transilvanije.¹⁰⁵ Shodno značajnim privilegijama koje je red primio od kralja, moguće je to kako je Andrija II. strahovao od toga kako će, bivajući na prostoru Burzenlanda, i mnogi drugi podanici koji se doseljavaju iz drugih regija uživati iste takve velike povlastice kakve imaju vitezovi, što bi posljedično znatno dovelo u pitanju zbiljsku moć njegove vlasti s obzirom na stanovništvo u pojedinim dijelovima kraljevstva. Isto tako je moguće i to da je kralja brinulo što su vitezovi planom doseljavanja praznili već naseljene prostore Transilvanije.

Period prisutnosti Teutonskog reda na području Burzenlanda od 1213. do 1222. godine „obavijen je mrakom“ u tom smislu što nema izvora koji bi nam dali uvid u ono što se tada ondje zbivalo.¹⁰⁶ Ipak, ako pokušamo nekako rekonstruirati odnos ugarske krune i teutonskih vitezova, onda moramo uzeti u obzir povelju iz 1222. godine koja spominje kako je kralj prethodno, pretpostavlja se 1221. godine, redu oduzeo posjede, namjeravajući ga čak i protjerati, pa ih potom sljedeće godine ponovno vratio.¹⁰⁷ Razlozi za taj potez vjerojatno leže, uz brojne druge moguće razloge, u tome što je red u međuvremenu crkveno-politički strahovito ojačao uživajući beneficije od pape Honorija III. i posebnu protekciju od strane cara Fridrika II.¹⁰⁸ Nadalje, pretpostavlja se i to kako je red potencijalno kršio pojedina pravila po pitanju širenja na druge teritorije van Burzenlanda, posebice zbog toga što, kako tvrdi Roman Hautala, u suštini nije bilo precizirano hoće li oni automatski potpasti pod kraljevu vlast, a tu se javlja i pitanje kraljeve dozvole za izgradnju kamenih utvrda koja je već spomenuta ranije, no za koju je upitno je li u ovom kontekstu bila od važnosti.¹⁰⁹

Isto tako moramo imati u vidu Andrijin odlazak u križarski rat koji je rezultirao neuspjehom i nakon kojeg je kralj zatekao svoju zemlju u velikom političkom, ekonomskom i staleškom rasulu s obzirom na to da su snažne aristokratske obitelji iskoristile kraljevu odsutnost ne bi li zavladaile velikim brojem posjeda i obogatile se.¹¹⁰ Unatoč tome, Andrija je poveljom iz 1222. godine Teutonskom redu omogućio da ostane u Transilvaniji, potvrdio povelju iz 1211. godine i dao im još povlastica poput, primjerice, već spomenutog monopola nad rudnicima soli. Pósán smatra kako je razlog tomu to što je red imao mnogo političkih pristaša kao što se i sam Andrija nalazio u nepovoljnoj poziciji nakon svojega križarskog debakla.¹¹¹ S druge strane, kralj je redu zabranio kovanje novca, za što se pretpostavlja kako su vitezovi počeli prakticirati poslije 1220. godine s obzirom na dozvolu cara Fridrika II.¹¹² Kovanje novca zacijelo je jedan od razloga koji je izazvao Andrijinu srdžbu.¹¹³ Po pitanju vojnih aktivnosti, redu je omogućeno da zadrži osvojena područja koja su se nalazila van teritorija Burzenlanda i same Transilvanije.¹¹⁴

104 L. PÓSÁN 2021A: 58.

105 L. PÓSÁN 2021A: 58–59.

106 L. PÓSÁN 2021A: 59.

107 R. HAUTALA 2015B: 84.; L. PÓSÁN 2021A: 69.

108 F. VESELOV 2018: 86–87.

109 R. HAUTALA 2015A: 100–101.

110 H. GLASSL 1971: 38.

111 L. PÓSÁN 2021A: 70.

112 L. PÓSÁN 2021A: 73.

113 Z. HUNYADI 2008: 153.

114 L. PÓSÁN 2021A: 71.

Da bismo pokušali nešto bolje shvatiti ovaj mračni period, potrebno je osvrnuti se i na onodobnu aktivnost reda daleko od Ugarskog Kraljevstva i njemu bliskih regija. Naime, red je, kao i nakratko sam Andrija, sudjelovao u Petom križarskom ratu (1217–1221), i pritom stekao slavnu ratničku reputaciju među europskim vladarima i velikašima.¹¹⁵ Nije naodmet spomenuti kako je veliki meštar Hermann von Salza sudjelovao u bitnim pregovorima vezanim uz grad Damiettu gdje su se teutonski vitezovi prethodno žestoko i ustrajno borili.¹¹⁶ Shodno njihovoj iskazanoj borbenosti u Egiptu, mnogi njemački i sjevernofrancuski plemići darovali su im brojne posjede, što je posljedično ojačalo red u političkom, teritorijalnom i ekonomskom aspektu.¹¹⁷ Isto tako, teutonski vitezovi prethodno su se iskazali u službi armenskog kralja Leona II. koji ih je zbog njihovih vojnih aktivnosti prozvao *Makabejcima*.¹¹⁸ Diplomatskim zaslugama Hermanna von Salze stvorile su se i odviše snažne veze između Teutonskog reda i cara Fridrika II. koji im je poklanjao posjede i izdavao privilegije; o tome svjedoči i činjenica da su kroničari neskloni kući Hohenstaufen tvrdili kako je Sveto Rimsko Carstvo *de facto* u vladarskom smislu u rukama teutonskih vitezova.¹¹⁹

S druge strane, Andrija II. se uslijed vojnih neuspjeha i bolesti odlučio na prekid svojega križarskog pohoda.¹²⁰ S obzirom na ogromne dugove u koje je zapao uslijed spremanja za križarski rat, snižavanje vrijednosti novca i podizanje poreza, vladar je, vrativši se iz rata, naišao na veliko nezadovoljstvo među svojim podanicima i stoga, kao što je već rečeno, nizom mjera dao veće slobode i ograničio svoju vlast Zlatnom Bulom iz 1222. godine.¹²¹

Uzevši sve ovo u obzir, čini se podosta logičnim kako je kraljeva spomenuta prvotna odluka da se redu oduzmu posjedi u Burzenlandu i da se on otjera iz države, koja se datira otprilike u 1221. godinu, a od koje je naposljetku odustao, proizišla iz straha od gubitka moći, shodno toliko čvrsto izgrađenom statusu vitezova.

3.3. CRKVENO-POLITIČKI ODNOSI

S obzirom na to da je svjedok Andrijinih povelja iz 1211. i 1212. godine bio transilvanijski biskup Vilim, Pószán smatra kako je on zacijelo gajio velike nade u Teutonski red koji će braniti granice kraljevstva, jer takvo što podrazumijeva obranu transilvanijske biskupije i njezinih vjernika, tim više što je i njegov nadređeni, kaločki nadbiskup Bertold, mlađi brat kraljice Gertrude, od samoga početka podržavao red.¹²² Uz očite obiteljsko-političke veze s Teutonskim redom, kojih smo se dotakli u prethodnim poglavljima, Bertold je bio motiviran i time što je htio jačanjem sebi podređene biskupije ojačati svoju nadbiskupiju ne bi li se ona značajem izjednačila s ostrogonskom nadbiskupijom.¹²³

Transilvanijski biskup Vilim iskazao je svoju naklonost redu time što je 1213. godine omogućio vitezovima da od njemačkog stanovništva s prostora Burzenlanda ubiru desetinu, dok je on zadržao za sebe ubiranje desetine koju daju mađarski i sikulski naseljenici u regiji.¹²⁴ Također, redu je

115 L. SHLOMO 2010: 192

116 L. SHLOMO 2010: 192.

117 L. SHLOMO 2010: 193.

118 L. SHLOMO 2010: 188.

119 L. PÓSZÁN 2021A: 61–62.

120 L. VESZPRÉMY 2002: 97.

121 P. ENGEL 2001: 93–94.

122 L. PÓSZÁN 2019: 48; L. PÓSZÁN 2021A: 74.

123 L. PÓSZÁN 2019: 47–48.

124 L. PÓSZÁN 2019: 50,51; L. PÓSZÁN 2021A: 74.

omogućen patronat nad župnim crkvama, ali transilvanijski biskup i dalje je zadržavao svoju vlast.¹²⁵ Prema Hautali, spomenuti potez vezan uz ubiranje desetine s uvjerljivošću možemo promatrati u kontekstu vojnih sukoba reda s Kumanima uslijed kojih su vitezovi trebali financijski izvor za podizanje utvrda, no isto tako, s obzirom na to da Vilim nije specificirao treba li se prikupljena desetina koristiti i za održavanje župa, takvo što je moglo dovesti do zloupotrebe i postaviti čvrste temelje za nezadovoljstvo župljana i pogoršavanje odnosa između transilvanijskog biskupa s redom. Njihovi međusobni odnosi doista su se i pogoršali kad su vitezovi uzeli za pravo da sakupljaju desetinu od mađarskog i sikulskog stanovništva koje se ondje nalazi.¹²⁶

Shodno onome što je Vilim omogućio redu 1213. godine, vitezovi su imali obavezu predstaviti mu potencijalne buduće župnike prije njihovog postavljanja na tu poziciju.¹²⁷ Godine 1218. papa Honorije potvrđuje Vilimovu povelju iz 1213., međutim, nakon manje od šest mjeseci, papa proglašava kako se Teutonski red na svim područjima gdje vlada kršćanstvo oslobađa od biskupske jurisdikcije i potpada isključivo i direktno pod vlast Svete Stolice.¹²⁸ Izvjesno je kako je takvo što u temelju pokvarilo međuodnos biskupa Vilima i Teutonskog reda a to je, prema Póšanu, i jedan od mogućih razloga zašto je kralj Andrija II. 1221. godine odlučio otjerati red iz Burzenlanda. Ipak, vladar je, kao što je rečeno, teutonskim vitezovima sljedeće godine ipak potvrdio prava i dao im neka nova, poput stavljanja pod posebnu kraljevsku zaštitu ugarske krune, što se očito kosilo s papinskom dominacijom nad redom. Kralj je tim činom poslao jasnu poruku transilvanijskoj biskupiji i njezinom novoizabranom biskupu Reinaldu kako nema promjena u pravnom i crkvenom položaju vitezova te stoga oni i dalje potpadaju pod vrhovništvo biskupa u Transilvaniji.¹²⁹

Reinald je uživao potporu monarha i transilvanijskog kaptola, ali je, stjecajem okolnosti, imao samo jedno oko što ga je prema kanonskom pravu činilo neprikladnim za poziciju biskupa.¹³⁰ Papa je, uslijed vladareve molbe, izuzeo Reinalda od tog pravila i omogućio mu da postane biskup.¹³¹ Međutim, čini se kako je ova odluka navela velikog meštra Von Salzu da intervenira što je rezultiralo time da je papa 1223. godine naredio biskupu Egera da imenuje arhiđakona za prostor Burzenlanda do trenutka kada će se tamošnja populacija povećati, nakon čega bi se trebala ustanoviti nezavisna biskupija.¹³² To nam ukazuje na to da se stanovništvo Burzenlanda zacijelo povećavalo i da se očekivalo kako će se ono i dalje povećavati.

To što se papa obratio biskupu Egera, a ne biskupu Transilvanije, i zadužio ga za taj pothvat, nesumnjivo reflektira loš odnos između teutonskih vitezova i biskupa Reinalda, što je vjerojatno povezano s ubiranjem desetine od pridošlog stanovništva i širenjem reda na prostor izvan regije Burzenlanda.¹³³ Usprkos nezadovoljstvu i protestiranju biskupa Reinalda i kralja Andrije, Honorije III., vjerojatno pod utjecajem velikog meštra, izdaje dvije povelje u kojima crkvenim velikodostojnicima nalaže da ekskomuniciraju bilo koga tko pokuša na bilo koji način nauditi redu.¹³⁴ Unatoč

125 L. PÓŠÁN 2021A: 74.

126 R. HAUTALA 2015B: 83.

127 L. PÓŠÁN 2021A: 74.

128 L. PÓŠÁN 2021A: 75.

129 L. PÓŠÁN 2021A: 75.

130 L. PÓŠÁN 2019: 66.

131 L. PÓŠÁN 2019: 66.

132 Z. HUNYADI 2008: 153; L. PÓŠÁN 2021A: 76.

133 R. HAUTALA 2015A: 106.

134 L. PÓŠÁN 2021A: 76.

tome, biskup Reinald nije odustajao od svojih prava, štoviše, pokušao je povećati svoju kontrolu nad svećenstvom u Burzenlandu pri čemu je otišao i korak dalje te, protivno pravima koje je redu dao njegov prethodnik 1213. godine, tražio da desetina svih stanovnika Burzenlanda, neovisno o kojem stanovništvu je riječ, pripada isključivo njemu pod prijetnjom ekskomunikacije.¹³⁵ Teutonski vitezovi požalili su se papi na Reinalda što je zasigurno navelo Honorija III. da izda povelju kojom se određuje kako su biskupi na prostorima gdje red ima patronatsko pravo dužni prihvatiti župnike odabrane od strane vitezova.¹³⁶

Slijedom događaja Reinald je ignorirao papinske odluke što je navelo papu da 1223. godine izda povelju kojom se transilvanijskom biskupu jasno zabranjuje jurisdikcija na prostorima gdje vlada Teutonski red. Već sljedećeg dana, papa je zadužio poglavara ugarske crkve, ostrogonskog nadbiskupa, da primijeni spomenute propise i poništi Reinaldove odluke, a budući da je transilvanijska biskupija spadala pod kaločku metropoliju, čitav spor posljedično je utjecao na stanje u cijeloj ugarskoj crkvi i tako postao velik politički problem u vidu odnosa reda teutonskih vitezova i kralja.¹³⁷ Papa je 1224. godine, potaknut molbama reda, izdao četiri bule vezane za teutonske vitezove, pa govoreći o njima, valja istaknuti kako su one jamčile redu da teritorij Burzenlanda i ostala osvojena područja potpadaju pod zaštitu i svjetovnu vlast Svete Stolice.¹³⁸ Nadalje, bilo je određeno da lokalni kler i laici budu podređeni postavljenom dekanu glede crkvenih pitanja, kao i da osvojena područja budu izuzeta od ikakve biskupske vlasti i neovisna.¹³⁹ Uslijed takvih prava, Teutonski red bio je dužan plaćati papi i kardinalima godišnju sumu od dvije marke zlata.¹⁴⁰ Konzekvence ovih papinskih prerogativa snažno su utjecale na kraljevu odluku da doista otjera njemačke vitezove iz svoje države.¹⁴¹ Naime, to, kako se čini, nije bio samo sukob između Andrije i Teutonskog reda već i sukob ugarske krune, ugarske crkve i ugarskog plemstva s redom i Rimom.¹⁴²

Budući da je Hermann von Salza bio izrazito bitna figura u bračnim odnosima i političkim potezima kralja Fridrika II. i budući da je slijedom okolnosti postao bitna figura u organizaciji novog križarskog pohoda koji je Fridrik trebao povesti, a u kojem je Andrija 1223. godine odbio sudjelovati, razvidno je to kako su teutonski vitezovi postali itekako korisni Rimu, kao što je i Rim bio koristan njima. To je posljedično u ovom kontekstu, uz još neka zbivanja, ugrozilo odnose između Ugarske i Svete Stolice.¹⁴³

3.4. ISTJERIVANJE TEUTONSKOG REDA IZ UGARSKÉ

Godine 1225. kralj Andrija dolazi u Transilvaniju zajedno s vojnim postrojbama u namjeri da povrati teritorij od teutonskih vitezova, kao i kumanska područja koja je red osvojio i prisvojio.¹⁴⁴ Svakako je važno za naglasiti kako je, prema Horstu Glasslu, ovdje postojao i veliki interes budućeg

135 L. PÓSÁN 2019: 67; L. PÓSÁN 2021A: 76.

136 L. PÓSÁN 2021A: 77.

137 L. PÓSÁN 2021A: 77.

138 Z. HUNYADI 2008: 153; R. TODIKA 2021: 481.

139 L. PÓSÁN 2019: 69.

140 Z. HUNYADI 2008: 153.

141 R. TODIKA 2021: 481.

142 H. GLASSL 1971: 43; L. PÓSÁN 2021a: 78–79.

143 L. PÓSÁN 2021A: 79–80.

144 L. PÓSÁN 2021A: 81.

kralja Bele IV. koji je, prema Hautali i Glasslu od 1224. godine nosio titulu hercega Transilvanije, i stoga je prema takvom tumačenju imao ambiciju biti *de facto* vladar na tom teritoriju.¹⁴⁵ Otprilike mjesec dana nakon toga, uslijed žalbi vitezova, papa je reagirao time što je meštru Von Salzi poslao pismo u kojemu mu jamči zaštitu i zadržavanje teritorija te ga uvjerava kako će se čitava stvar izgledati s kraljem.¹⁴⁶ Nešto kasnije iste godine, papa izdaje dvije povelje; prva nalaže crkvenim velikodostojnicima diljem kršćanskog svijeta da ne krnje povlastice i da bespravno ne oduzimaju posjede redu pod prijetnjom kazni, dok se u drugoj govori o tome kako se po pitanju sporova vezanih uz teutonske vitezove ne uzimaju u obzir povelje koje nisu u skladu s beneficijama koje je red dobio od Svete Stolicе.¹⁴⁷

Papa Honorije se stjecajem okolnosti našao kao arbitar u čitavom problemu.¹⁴⁸ Kralj Andrija II. tvrdio je kako je red zadirao u teritorije Krune, no pritom je zanimljivo to što je kralj u svojem pohodu protiv vitezova prvo zauzeo područje izvan samog Burzenlanda.¹⁴⁹ Vladar je, prema papinskom pismu, praćen konjicom i pješadijom, pritom opsjeo tvrđavu na kumanskom prostoru, pri čemu je nekoliko vitezova izgubilo život, neki su bili ranjeni i zarobljeni, a spominje se i šteta od tisuću maraka za koju Glassl navodi kako se radilo o porezu koji je kralj bespravno ubrao.¹⁵⁰ Iz perspektive kralja Andrije, teutonski vitezovi nisu bili zadovoljni sa zemljom koju im je darovao i stoga su nepravomoćno zauzimali kraljevske teritorije.¹⁵¹ Posljedično, papa je, shodno Andrijinim tvrdnjama, zadužio cistercijske opate Lilienfelda, Kerca i Egresa da istraže jesu li teutonski vitezovi teritorijalno premašili darovanu zemlju.¹⁵² Također, papa se obratio prestolonasljedniku Beli da ukine kraljevske dekrete kojima je red bio podvrgnut.¹⁵³

Pritom je važno naglasiti kako Póśán ističe, nasuprot Glasslu i Hautali, kako je u ovo vrijeme budući kralj Bela bio upravitelj Slavonije i Hrvatske, dok je na poziciju erdeljskog hercega došao tek 1226. godine, što je i inače poznata i općeprihvaćena činjenica, a s tim u vezi on se suprotstavlja Glasslovom tumačenju kako se papa obratio Beli zbog toga što je i on bio neprijateljski raspoložen prema redu. Prema Póśánu, vjerojatno mu se obratio zato što je smatrao kako će on biti na papinoj strani, tim više što je tijekom dvadesetih godina 13. stoljeća odnos između kralja Andrije i sina Bele bio obilježen više nego ozbiljnim tenzijama.¹⁵⁴

Daljnijim slijedom događaja papa je zadužio dvojicu ugarskih biskupa da istraže postupke vitezova teutonskog reda s obzirom na to da su prethodne istrage cistercijskih opata potvrdile kraljeve optužbe da je red svojim širenjem premašivao darovani teritorij. Nadalje, vitezove se optuživalo kako su taj teritorij držali pomoću vojne sile, kao i za loše ponašanje prema stanovništvu, nepravedne poreze, nasilje i nepoštivanje kraljevih propisa, između ostalog, i u financijskom pogledu.¹⁵⁵

145 H. GLASSL 1971: 43; R. HAUTALA 2015B: 87.

146 L. PÓŚÁN 2021A: 81.

147 L. PÓŚÁN 2021A: 81–82.

148 H. GLASSL 1971: 44.

149 F. VESELOV 2018: 87.

150 H. GLASSL 1971: 44; L. PÓŚÁN 2021A: 83.

151 L. PÓŚÁN 2021A: 83.

152 H. GLASSL 1971: 44.

153 H. GLASSL 1971: 44.

154 P. ENGEL 2001: 95; H. GLASSL 1971: 44; L. PÓŚÁN 2021A: 83, 84.

155 L. PÓŚÁN 2021A: 84.

Ono što je, čini se, bilo jedan od presudnih razloga zašto papa nije zauzeo čvršći stav u obrani Teutonskog reda jest to što je kralj vitezove, paradoksalno, okarakterizirao kao neprijatelje kršćanstva, bili su prozvani kao „vatra u grudima, miš u torbi, i zmija u njedrima“ (*ignis in sinu, mus in pera, et serpens in gremio*) što je bio već tada dobro znan i više nego pejorativan izraz za Židove.¹⁵⁶ S tako čvrstim optužbama, ugarski kralj imao je unaprijed pripremljen jak protuargument za moguću ekskomunikaciju kojom je papa zaprijetio poveljom iz 1221. godine.¹⁵⁷ U crkvenopravnom pogledu postojao je i svojevrstan problem što papinska zaštita u suštini nije štitila one koji nisu bili odani kralju, a čija je vlast proizlazila putem „Božje providnosti“.¹⁵⁸ U pismu iz 1226. godine papa Honorije izrazio je svoje veliko nezadovoljstvo što je Andrija otjerao vitezove i naložio mu da Teutonskom redu vrati posjede koji su mu bili oduzeti.¹⁵⁹ Isto tako, u tom gotovo posljednjem pokušaju da nešto poduzme za vitezove, papa Honorije ukorio je kralja što je otjerao red prije nego što je završila već spomenuta, naknadna istraga čitavog slučaja.¹⁶⁰

U istom pismu papa napominje kralju kako veliki meštar Von Salza zbog mnogih obaveza nije u mogućnosti osobno otići u Ugarsku i razgovarati s kraljem.¹⁶¹ Međutim, nakon tjeranja reda iz Ugarske, čini se kako je kralj Andrija ipak namjeravao primiti vitezove natrag u svoju državu, pod izvjesnim uvjetima.¹⁶² Vladar je zasigurno pregovarao sa Salzom o tom pitanju, no čini se kako postavljani uvjeti nisu ni pod koju cijenu zadovoljavali velikog meštra.¹⁶³ U drugom pismu, papa Honorije obraća se i kraljici Jolanti da u ime spasenja utječe na kraljevu odluku i pripomogne tome da se redu vrate oduzeta dobra i posjedi.¹⁶⁴

U ljeto 1226. godine papa se ponovno pokušao zauzeti za Teutonski red zabranivši crkvenim velikodostojnicima da ekskomuniciraju vitezove; tim više, i sam kralj Fridrik II. iste godine u Riminiju izdaje bulu kojom se redu jamče politička podrška i privilegiji u vidu osvajanja teritorija Pruske.¹⁶⁵ U tom smislu, optužbe kako su vitezovi bili neprijatelji kršćanstva uvelike je izgubila na svojem značenju jer je red bio zadužen za borbu protiv pogana na tlu Europe, kao što je i petnaestak godina prije bio zadužen za istu stvar u Ugarskoj. Unatoč tome, papa nije poduzeo snažnije korake i nije imao namjeru ulaziti u daljnje sukobe s ugarskim kraljem.¹⁶⁶

S time u vezu dovodi se i problem pokršćavanja Kumana. Ta je misija bila povjerena dominikanskom redu koji ju je započeo 1223. ili 1224. godine uz vojnu pomoć Teutonskog reda. Čini se kako su vojna osvajanja, koja su, dakako, podrazumijevala i ubijanje, stvarala veliki otpor od strane Kumana u vidu pokršćavanja i stoga su dominikanske aktivnosti bile u suštini besplodne.¹⁶⁷ I doista, nakon odlaska Teutonskoga viteškog reda iz Ugarske, posebice od 1226. godine, kada Bela postaje upravitelj Transilvanije, dominikanci su s velikim uspjehom pokrstili na stotine, pa i

156 L. PÓŚÁN 2021A: 85–86.

157 L. PÓŚÁN 2021A: 87.

158 L. PÓŚÁN 2021A: 85.

159 L. PÓŚÁN 2021A: 88.

160 Z. HUNYADI 2008: 154.

161 L. PÓŚÁN 2021A: 88.

162 H. GLASSL 1971: 46.

163 H. GLASSL 1971: 46.

164 Z. HUNYADI 2008: 154.

165 L. PÓŚÁN 2021A: 89–90.

166 L. PÓŚÁN 2021A: 90.

167 L. PÓŚÁN 2021A: 91.

tisuće Kumana.¹⁶⁸ Time se na izvjestan način ukazalo na to kako su upravo teutonski vitezovi bili prepreka koja je kočila pokršćavanje.¹⁶⁹

Unatoč pojedinim papinskim pokušajima da se Teutonskom redu vrati teritorij u Transilvaniji, interes vitezova za povratkom izgubljenog područja oslabio je s obzirom na njihove posjede u Levantu i na području Pruske.¹⁷⁰ Nakon mongolske invazije, Bela IV. ponovno je pozvao vitezove u Ugarsku ponudivši im neke posjede, no čini se kako je veliki meštar odbio kraljevu ponudu.¹⁷¹ Interes reda za povratak u Burzenland iznova se intenzivira, primjerice, tijekom četrdesetih i sedamdesetih godina 13. stoljeća, ali takvo što nije dalo konkretne i značajne rezultate.¹⁷²

Kontakti Teutonskog reda i ugarske krune u političkom, diplomatskom pa i vojnom smislu trajali su, dakako, i nakon istjerivanja vitezova iz Burzenlanda te su se dalje nastavili i s dinastijama koje su uslijedile nakon Arpadovića i ponegdje su bili vrlo snažni s obzirom na interesne sfere, kako ugarske krune, tako i reda, no budući da je tema ovog reda ponajprije vezana uz fizičko prisustvo vitezova na područjima Ugarskog Kraljevstva, u sljedećim poglavljima bavit ćemo se periodom vladavine kralja Sigismunda Luksemburškog u vrijeme kojega se odnosi intenziviraju.

4. POVIJESNI KONTEKST VLADAVINE KRALJA SIGISMUNDA LUKSEMBURŠKOG

Nakon prijestolnih borbi, političkih i plemićkih previranja kao i vojnih sukoba, Sigismund je 1387. godine okrunjen za ugarskog vladara.¹⁷³ Budući da je dospio na vlast ponajviše uz potporu moćne aristokratske lige, ona je od njega vrlo jasno tražila da joj omogući velike povlastice i daruje posjede, što je dovelo do nestabilnosti po pitanju materijalnog stanja prethodno vrlo bogate anžuvinske države.¹⁷⁴ Olabavivši svoju ovisnost o plemićkoj ligi, Sigismund se potom suočio i s borbama za vraćanje bosanskih teritorija koje je napokon povratio tijekom devedesetih godina 14. stoljeća, dok je moravska područja podvrgnuo pod svoju vlast s daleko većom lakoćom.¹⁷⁵

S obzirom na osmansku prijetnju, nezaobilazno je spomenuti katastrofalnu bitku kod Nikopolja 1396. godine.¹⁷⁶ Politički problemi i frakcionaštvo doveli su do toga da je početkom 15. stoljeća Sigismundova vlast ponovno bila uzdrmana uslijed invazije Ladislava Napuljskog kojemu je bila ponuđena ugarska kruna, no Sigismund je naposljetku izašao kao pobjednik i njegova vlast u Ugarskoj više nije bila dovođena u pitanje.¹⁷⁷

Po pitanju crkvenih pitanja važna je njegova uloga pri koncilu u Konstanci 1414. godine, kao i aktivnost u smislu rješavanja husitskog pitanja.¹⁷⁸ Uz izvjesne poteškoće, napokon je 1433. godine u Rimu okrunjen za cara Svetoga Rimskog Carstva.¹⁷⁹ Ono što je neprestano dovodilo u pitanje

168 L. PÓŠÁN 2021A: 91–92.

169 L. PÓŠÁN 2021A: 91.

170 H. GLASSL 1971: 46; L. PÓŠÁN 2021A: 100–102.

171 H. GLASSL 1971: 46.

172 L. PÓŠÁN 2021a: 103–106.

173 P. ENGEL 2001: 195–199.

174 P. ENGEL 2001: 199–200.

175 P. ENGEL 2001: 200.

176 P. ENGEL 2001: 203–204.

177 P. ENGEL 2001: 207–209.

178 P. ENGEL 2001: 229–230.

179 P. ENGEL 2001: 230–231.

sigurnost Ugarske bila je bliska osmanska prisutnost u regiji, a to je ujedno bio i jedan od izrazito bitnih razloga zašto je Sigismund pozvao Teutonski viteški red u svoje kraljevstvo.¹⁸⁰

Poslije njegove smrti, Ugarsko Kraljevstvo zapada u značajne poteškoće, promjene, unutarnje nemire i nestabilnosti kojima je doista efikasno stao na kraj tek kralj Matijaš Korvin.¹⁸¹ Naime, Sigismundov nasljednik Albert našao se prisiljenim odbaciti prethodnikove reforme i, ukratko, svaka njegova odluka bila je pod strogim nadzorom prelata i velikaša koji su sačinjavali kraljevsko vijeće.¹⁸²

4.1. ODNOS IZMEĐU TEUTONSKOG REDA I KRALJA SIGISMUNDA LUKSEMBURŠKOG

Odnos kuće Luksemburg i Teutonskog reda započeo je početkom 13. stoljeća u vrlo stabilnom i plodnom obliku, no on još više dobiva na značaju tijekom vladavine kralja Sigismunda, koja je uvelike bila određena političkim tenzijama s Poljskom, i obrane juga Ugarskog Kraljevstva s obzirom na osmansku prijetnju.¹⁸³

Godine 1397., nakon velikog poraza kod Nikopolja, Sigismund je naumio pozvati Teutonski viteški red u Burzenland, iz kojega su otjerani davne 1225. godine, u cilju obrane.¹⁸⁴ Veliki meštar Konrad von Jungingen nije bio naročito zainteresiran za ovaj prijedlog, ponajviše zbog toga što je smatrao da tadašnji mir između Ugarske i Poljske otvara stratešku mogućnost napada Poljske na pruski teritorij. Sama vojna aktivnost reda u tom periodu bila je usmjerena na litvanske i ruske teritorije.¹⁸⁵ Isto tako, osmanska je prijetnja na određen period bila odagnana time što je Osmansko Carstvo bilo osvojeno od strane Timura Lenka nakon bitke kod Ankare 1402. godine i stoga je svoju novu političku dinamiku povratilo tek vladavinom Mehmeda I., koja započinje 1413. godine.¹⁸⁶

U međuvremenu, shodno sve većim političkim tenzijama između Teutonskog reda i Poljske i Litve, 1410. godine došlo je do velike bitke kod Tannenberga, gdje je red doživio potpunu katastrofu, a taj je događaj ujedno i označio opadanje njegove sveukupne moći. Iste je godine Sigismund dobio titulu rimskog kralja i time je uvelike porasla njegova politička moć.¹⁸⁷ Godine 1411. došlo je do mirovnih sporazuma u Thornu, no oni nisu rezultirali mirom.¹⁸⁸ Ni jedna ni druga strana nije bila ni u mogućnosti ni voljna ispuniti uvjete u financijskom i teritorijalnom pogledu.¹⁸⁹ Uslijed novog pokušaja za mirovnim sporazumom u Budi i nakon primirja u Brodnici, potreba za pravnim razrješenjem dovela je do toga da se na saboru u Konstanci riješi problem, pri čemu se Sigismund našao kao svojevrsni arbitar.¹⁹⁰ Uz brojna previranja, sabor u Konstanci naposljetku nije rezultirao konačnim rješavanjem odnosa između teutonskih vitezova i Poljske i Litve.¹⁹¹ Do uspješnog mirovnog sporazuma došlo je napokon 1422. godine kod Melna.¹⁹²

180 P. ENGEL 2001: 238.

181 P. ENGEL 2001: 278.

182 P. ENGEL 2001: 279.

183 L. PÓSÁN 2021A: 183–184.

184 L. PÓSÁN 2021A: 197.

185 L. PÓSÁN 2021A: 197–198.

186 „Ottoman Empire – Restoration of the Ottoman Empire“, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/place/Ottoman-Empire/Restoration-of-the-Ottoman-Empire-1402-81> (pregledano: 3.4. 2023.)

187 C. FENESAN 2015: 11.

188 B. PŘEMYSL 2017: 9.

189 L. PÓSÁN 2021A: 223.

190 B. PŘEMYSL 2017: 18–19, 22.

191 L. PÓSÁN 2021A: 245.

192 L. PÓSÁN 2021A: 250.

Iste godine Sigismund omogućava vitezu Nicolausu von Redwitzu da zauzme ulogu izaslanika teutonskih vitezova na njegovom dvoru, a takva čast diplomatske prisutnosti i predstavništva reda na njemačkom carskom dvoru nije postojala još od vladavine Fridrika II.¹⁹³ Kralj je, između ostaloga, želio i to da predstavnik reda vlastitim očima posvjedoči osmanskoj opasnosti.¹⁹⁴ Godine 1426., kao ranije 1397., pokušao je realizirati ideju da uz pomoć Teutonskog reda vojno osigura južne teritorije i prostor Transilvanije, pa tako i Burzenlanda, i stoga je poslao pismo transilvanijskom vojvodi i plemstvu, kao i transilvanijskim Sasima, kako valja obraniti područja koja su izložena osmanskim upadima, pozivajući se pritom na primjer Andrije II.¹⁹⁵ Njegov naum, čini se, nije naišao na odobravanje od strane transilvanijskog plemstva, kao ni od strane Teutonskog reda. Stoga je kralj ponudio redu drugi plan, u kojem će teutonski vitezovi biti zaduženi za zaštitu teritorija Severinskog banata.¹⁹⁶ Sigismund je putem korespondencije u više navrata gotovo požurivao teutonske vitezove da što prije dođu u Ugarsku.¹⁹⁷

U međuvremenu, 1428. godine, on doživljava težak poraz kod Golupca od strane Osmanlija, što je ujedno značilo urušavanje vazalnih državnica i pomicanje granica, pri čemu se Ugarsko Kraljevstvo našlo nadomak teritorija koje su Osmanlije pokorili.¹⁹⁸ Obrativši se velikom meštru reda, kralj je podosta dugo čekao na odgovor s obzirom na to da su teutonski vitezovi uzimali u obzir ponovni mogući rat s Poljskom i stoga nisu bili skloni tome da svoju vojnu silu raspodjele na prusko-poljsku granicu s jedne strane i ugarsko-osmansku s druge, no isto tako nipošto nisu željeli izgubiti Sigismundovu naklonost.¹⁹⁹ Iako je 1429. godine Ugarsko Kraljevstvo sklopilo trogodišnji mir s Osmanlijama, kralj je i dalje namjeravao osigurati teritorij donjeg Dunava i stoga je redu ponudio predaju potpune vlasti nad provincijom Neumark u zamjenu za njihov dolazak u Ugarsko Kraljevstvo, kao što je i tražio dolazak graditelja mostova Hansa von Ratibora.²⁰⁰ Unatoč oskudnim izvorima, prema Póśánovom mišljenju, ondje je dospjelo mnogo više od isprva zabilježenih samo sedam, a kasnije tek trinaest vitezova.²⁰¹

4.2. TEUTONSKI VITEŠKI RED NA PROSTORU SEVERINSKOG BANATA

Prije nego što progovorimo o prisutnosti reda na spomenutom području, potrebno je osvrnuti se na njegovo političko i geografsko obilježje. Naime, Viorel Achim smatra kako je povijesno-politički termin *Severinski banat* u kontekstu vladavine Anžuvina i vladavine kralja Sigismunda do godine 1429. u suštini historiografska izmišljotina. U periodu do dolaska teutonskih vitezova prostor današnjeg Banata, u pogledu južnih i istočnih dijelova na koje se ovdje aludira, nije bio organiziran kao prostor kojim upravlja ban.²⁰²

Severinski banat postojao je kao granično područje za vrijeme Arpadovića tijekom 13. stoljeća i uključivao je jugoistočne prostore današnjeg Banata; nadalje, otprilike oko 1300. godine postojala

193 L. PÓŚÁN 2021B: 110.

194 L. PÓŚÁN 2021B: 113.

195 L. PÓŚÁN 2021A: 255.

196 L. PÓŚÁN 2021A: 255–256.

197 L. PÓŚÁN 2021A: 256–257.

198 L. PÓŚÁN 2021B: 120.

199 L. PÓŚÁN 2021B: 121.

200 L. PÓŚÁN 2021B: 121–122.

201 L. PÓŚÁN 2021B: 122.

202 V. ACHIM 2014: 39.

je Severinska banovina kao dio Vlaške, pri čemu su se Ugarsko Kraljevstvo i kneževina Vlaška sukobljavali oko vlasti nad njome.²⁰³ U kratkim periodima kada je severinska tvrđava potpadala pod ugarsku vlast, izvori spominju Severinski banat i bana koji njome upravlja, međutim, on nije imao doslovnu prostornu i političku vlast nad cjelokupnim prostorom već je ponajviše nosio titulu kaštelana.²⁰⁴ Usprkos tome, valja reći kako su za vrijeme anžuvinske vlasti kaštelani ponegdje vršili upravu nad velikim teritorijima, kao što su imali i uživali velike kraljevske privilegije.²⁰⁵

Međutim, Achim tvrdi kako upravo Sigismund podvrgava Severinski banat svojoj vlasti pri čemu 1429. godine Nicolaus von Redwitz nosi titulu severinskog kapetana, a sljedeće godine naziva se severinskim banom.²⁰⁶ Posegnuvši za administrativnim oblikom banskog uređenja, Sigismund je svu vlast predao svom podređenom i time osigurao cjelovitiju organizaciju teritorija.²⁰⁷ Isto tako, on im je proširio teritorijalnu upravu i na vlaške prostore gdje su se nalazile utvrde Miháld, Halmás i Illyéd.²⁰⁸ Dospjevši na spomenuti teritorij, von Redwitz je velikome meštru podnio izvještaj o tamošnjemu obrambenom stanju.²⁰⁹ Spomenut je broj od devetnaest utvrda i tri već spomenute utvrde Miháld, Halmás i Illyéd.²¹⁰

Utvrd Severin imala je pod oružjem dvjesto pješaka i četrdeset strijelaca, utvrđeni otok Saan raspolagao je s dvije stotine pješaka, a kod Željeznih vrata (Đerdapske klisure) zatečena je samo napuštena utvrda. Isti je slučaj bio i s utvrdom svetog Petra i s jednom bezimenom utvrdom iznad one severinske. U utvrdi Goryn nalazilo se šezdeset pješaka, kod Oršove bilo je sveukupno tristo i pedeset vojno sposobnih ljudi, a nakon Oršove zatečena je još jedna napuštena utvrda. Potom valja spomenuti utvrd Peth s trideset i dva pješaka i trideset strijelaca, zatim ponovno jednu napuštenu, a Sviniža je pod zapovjedništvom imala četrdeset pješaka i šest strijelaca. Utvrda kod Staniloucza imala je trideset i dva pješaka i četiri strijelca, u utvrdi Drencova nalazila su se dvadeset i četiri pješaka i četiri strijelca, a isti broj bio je i u utvrdi Liborajdea. Nadalje, u utvrdi koja je nosila isti naziv kao i već spomenuta utvrda Peth bilo je dvadeset pješaka i četiri strijelca. Utvrda Svetog Ladislava imala je najveći broj vojnika sačinjen od četiri stotine pješaka i pedeset i šest strijelaca, kod utvrde Pojejena zatečeno je dvjesto pješaka i trideset strijelaca, utvrda iznad potonje bila je napuštena, dok je utvrda Rybes imala četrdeset pješaka.²¹¹ Dakle, od devetnaest utvrda, trinaest ih je sveukupno imalo 1,806 ljudi, a šest ih je bilo napušteno.²¹² Što se tiče još tri vlaške utvrde, Miháld, Halmás i Illyéd, one su sveukupno imale ljudstva u broju od 2,817, no pritom valja naglasiti kako ih je od toga oko dvije tisuće sačinjavalo seljačko stanovništvo.²¹³ Gledano u cijelosti, uzevši u obzir sve spomenute utvrde, teutonski vitezovi zatekli su populaciju od 4,623 ljudi koji bi mogli biti obrambena sila protiv Osmanlija.²¹⁴

203 V. ACHIM 2014: 39.

204 V. ACHIM 2014: 39–40.

205 P. ENGEL 2001: 153.

206 V. ACHIM 2014: 42.

207 V. ACHIM 2014: 43.

208 L. PÓSÁN 2021A: 264–267.

209 C. FENESAN 2015: 30.

210 C. FENESAN 2015: 30; L. PÓSÁN 2021A: 267.

211 C. FENESAN 2015: 30–31.

212 C. FENESAN 2015: 31.

213 C. FENESAN 2015: 32.

214 C. FENESAN 2015: 32.

Pósán jasno ističe kako daljnji planovi obrane ovih prostora iz perspektive teutonskih vitezova nisu podrazumijevali priljev velike vojne sile s njihove strane, već su imali na umu posegnuti za najamničkom vojskom.²¹⁵ Uzmemo li pritom u obzir obnovu i ojačavanje utvrda, kao i druge građevinske projekte, Pósán navodi kako je von Redwitz računao na zbilja ogromnu sumu od 314,822 zlatnih florena, dok Fenesan navodi iznos od 346, 410 florena.²¹⁶ To je dakako bilo previše s obzirom na resurse kraljevske riznice koja je ujedno bila i iscrpljena Sigismundovim ratovima.²¹⁷

Ipak, kralj je von Redwitzu ustupio sumu od 150,000 florena, a budući da ona nije bila dovoljna, ustupio je redu i 1,500 marki srebra iz Transilvanije te količine soli u vrijednosti od sto tisuća florena.²¹⁸ Uz to, transilvanijski vojvoda bio im je dužan svake tri godine dati ovce i goveda, vitezovi su imali pravo na vinsku desetinu kaločke nadbiskupije, imali su osiguran prihod od dunavskih ribarnica kao i velike količine žita s kumanskih i jaziških prostora.²¹⁹ Iako je planski gledano takvo što bilo dostatno za potrebe vitezova, sama realizacija tih prava, ustupaka i dobivanja dobara poput, primjerice, žita i vinske desetine, nije uopće zaživjela, a kako Pósán ističe, takvo što nije pretjerano mučilo samog Sigismunda koji im je, pretpostavlja se, dao šezdeset tisuća florena kao prihod iz rudnika srebra i sto tisuća od prihoda rudnika soli, no i sam je, uslijed husitskih ratova, trebao novac i stoga teutonski vitezovi nisu dobili onoliko koliko su trebali.²²⁰

Kao jedan od kraljevih savjetnika i izaslanik reda, Nicolaus von Redwitz tijekom 1429. i 1430. godine opetovano putuje na dvor i vraća se na jug kraljevstva ne bi li pratio kako teku obrambene aktivnosti.²²¹ Budući da je 1431. godine prestao trogodišnji mir Ugarskog Kraljevstva i Osmanskog Carstva, to je ujedno značilo novu i itekako izvjesnu prijetnju osmanske vojske, posebice na dunavskom prostoru.²²² U pismu iz 1432. godine, von Redwitz obavještava velikog meštra kako je pojedine vitezove postavio za kapetane utvrda, ali pritom valja istaknuti kako novopridošli teutonski vitezovi nisu bili ravnomjerno raspoređeni po tvrđavama, već je većina bila stacionirana u severinsku tvrđavu.²²³ To nam ukazuje kako je glavina obrambene snage bila usmjerena na prostor koji bi potencijalno bio glavni smjer osmanskog napada, što se naposljetku pokazalo posve ispravnim.²²⁴

Materijalne i financijske potrebe reda i dalje nisu bile zadovoljene. Štoviše, prihodi koje su trebali primati nisu gotovo uopće pristizali, pa čak i kada su se tražili daleko manji iznosi. To je dovelo do alarmantnog stanja uslijed kojeg se veliki meštar reda pismeno i osobno obratio Sigismundu, ali ni to nije polučilo nikakav rezultat.²²⁵ Kralj je bio zaokupljen svojom skorašnjom krunidbom u Italiji i, po svemu sudeći, bio posve nezainteresiran za probleme na jugu Ugarskog Kraljevstva.²²⁶

Godine 1432. osmanlijska vojska, zajedno s trupama njihovog tadašnjeg vazala Vlada II. Drakula, napada Ugarsku, pri čemu Osmanlije zaposjedaju utvrde Severin, Orşova i Peth, no posljedično, iako je takvo što uvelike ugrozilo ugarsku južnu granicu, to nije posve urušilo njezinu

215 L. PÓSÁN 2021A: 268–269.

216 C. FENESAN 2015: 33; L. PÓSÁN 2021A: 269.

217 C. FENESAN 2015: 34.

218 L. PÓSÁN 2021A: 269–270.

219 L. PÓSÁN 2021A: 270.

220 L. PÓSÁN 2021A: 270.

221 L. PÓSÁN 2021A: 271.

222 C. FENESAN 2015: 42.

223 L. PÓSÁN 2021A: 271.

224 L. PÓSÁN 2021A: 271–273.

225 C. FENESAN 2015: 43–44.

226 C. FENESAN 2015: 44.

obrambenu liniju.²²⁷ Nicolaus von Redwitz ponovno se požalio velikom meštru na Sigismundovu indiferentnost i na to što nije održao svoje obećanje u vidu pružanja sredstava za obranu, što sugerira da mu je Redwitz vjerojatno savjetovao i to da teutonski vitezovi posve napuste obranu ovog teritorija.²²⁸ Iako je veliki meštar taktizirao imajući u vidu kako nije mudro izgubiti kraljevu naklonost, s obzirom na to da je 1433. godine Poljska ušla u vojni savez s husitima, te zajedno s njima krenula na teritorije Neumarka i dospjela do Gdanjska, njegov se fokus tada ponovno usmjerio na prostor Pruske i susjednih zemalja.²²⁹ Iako se, kako ističe Póśán, smatralo kako je spomenuti osmanski napad iz 1432. ostvario toliko potresan učinak na Teutonski red da je stoga on vrlo brzo tijekom 1433. godine odlučio napustiti Ugarsku, pri čemu je ondje ostao samo von Redwitz, vitezovi su se unatoč tome ponovno vratili na razoreni teritorij trudeći se obnoviti ga i čvrsto ga braniti, pri čemu je Redwitz posljednji put 1435. zabilježen kao severinski ban.²³⁰ Sigismund je zadržao spomenutog viteza na svojem dvoru s velikim počastima, namjeravajući i dalje održavati dobre odnose s redom na kojeg je računao kao na potencijalnog saveznika s obzirom na husitsku prijetnju.²³¹ Čini se kako je Sigismund računao na to da iskoristi i zadrži teutonske vitezove na graničnom teritoriju kraljevstva dok ne osmisli cjelokupni sistem obrane i vjerojatno je zbog toga dopustio teutonskim vitezovima da napuste njegovu državu polako i postupno. Prema izvorima, 1437. godine posljednji su vitezovi dobili kraljevo dopuštenje da napuste Ugarsku. Iako je Sigismund pred kraj svoje vladavine imao izvjesne planove o daljnjoj instrumentalizaciji reda, pa čak i o njihovom preseljenju iz Pruske na prostore s osmanskom granicom, odnos je uvelike oslabio, a ponajviše zbog toga što on prethodno nije ispunio svoja obećanja.²³² S ovime ujedno i prestaje daljnja prisutnost Teutonskog reda u Ugarskoj.

U nastavku teksta slijede poglavlja o slovenskim srednjovjekovnim povijesnim prostorima koja se geografski naslanjaju na Ugarsko Kraljevstvo i gdje je red bio također bio izrazito aktivan, posebice u vidu ustanovljivanja u izvorima zabilježenih komanderija. Prije toga slijedi uvodno kontekstualno poglavlje vezano za samo slovensko srednjovjekovlje.

5. SLOVENSKI POVIJESNI PROSTORI U KONTEKSTU RAZVIJENOG SREDNJEG VIJEKA

Sada ćemo se ukratko osvrnuti na slovenske povijesne prostore s obzirom na razdoblje u kojem Teutonski viteški red ondje dolazi, odnosno na 13. stoljeće. Josip Gruden ističe kako kasnije slovensko srednjovjekovlje obilježava teritorijalna rascjepkanost koja je ponajviše uzela maha tijekom 12. stoljeća.²³³ Govoreći o tom pitanju, treba istaknuti ponajviše politički, a manje geografski koncept *landa* koji je pravno, uredbeno i vojno bio reguliran od strane tamošnjeg plemstva i shodno tomu slijedi pogled na pojedine regije u razvijenom srednjem vijeku na slovenskim povijesnim prostorima.²³⁴

227 L. PÓŚÁN 2021A: 273–274.

228 L. PÓŚÁN 2021A: 274.

229 L. PÓŚÁN 2021A: 275.

230 L. PÓŚÁN 2021A: 275–276.

231 L. PÓŚÁN 2021A: 276.

232 L. PÓŚÁN 2021A: 277.

233 J. GRUDEN 1910: 165.

234 P. ŠTIH, V. SIMONITI, P. VODOPIVEC 2008: 66–67.

Vojvodstvo Štajerske od 1192. godine slijedom okolnosti potpada pod vlast obitelji Babenberg pri čemu ono postaje jedno od prvih i najbrže rastućih *landova* koji se razvijaju na prostoru istočnih Alpa.²³⁵ Pravne odredbe Štajerske jednim dijelom su krojile plemićko pravo Koruške i Kranjske i stoga Štajersku možemo smatrati nekom vrstom krovnog *landa* drugih pokrajina.²³⁶ Obitelj Babenberg vladala je Štajerskom sve do izumiranja loze 1246. godine.²³⁷

Koruška se, pak, mnogo kasnije preobrazila u stvarni *land*, tek u 16. stoljeću. Njezinu vladavinu tijekom 13. stoljeća ponajviše je obilježio vojvoda Bernard Spanheim koji je prvi uistinu pravno i „prinčevski“ vladao tim teritorijem.²³⁸ Njegov nasljednik Ulrik postao je 1248. godine gospodarom Kranjske, ali 1269. godine, njegovom smrću, Spanheimi gube i vlast nad Koruškom.²³⁹

Što se tiče Kranjske, ona je isprva u pravnom smislu djelomično bila u rukama obitelji Andechs, povezane rodbinski s meranskom vlastelom, pri čemu je njihovu vlast uvelike dovela u pitanje pretpostavljena umiješanost Henrika IV. Andeškog u ubojstvo kralja Filipa Švapskog. Potom je, kao što je prethodno rečeno, prilikom plemićkih sukoba i teritorijalnim posezanjima u kojima je sudjelovao i austrijski vojvoda Fridrik II. Svadljivac, s vremenom zapala pod vlast Spanheima i ujedno postala interesna sfera češkog kralja Otokara II, da bi njegovom smrću i porazom u dinastičkim sukobima naposljetku postala habsburški teritorij.²⁴⁰

5.1. AUSTRIJSKA OBLAST TEUTONSKOG REDA S NAGLASKOM NA SLOVENSKE POVIJESNE PROSTORE

Jednim od prvih posjeda teutonskog viteškog reda s obzirom na teritorij slovenskih povijesnih prostora smatra se onaj kod Velike Nedelje.²⁴¹ Posjed im je darovao ptujski plemić Fridrik III., a njegov nasljednik Fridrik IV. potvrdio im ga je 1222. godine.²⁴² Darovnica je uključivala i crkvene ustanove, pri čemu je Fridrik IV. godine 1235. predao redu i patronatsko pravo.²⁴³ Janez Mlinar napominje kako je darovnica Fridrika III. od prijašnjih povjesničara bila datirana u 1199. godinu, što bi značilo da je spomenuti posjed *de facto* bio treći po redu u smislu starosti od svih posjeda reda u Europi, no na to se, prema njegovom navodu, u novijoj historiografiji gleda s velikim skepticizmom.²⁴⁴ S obzirom na to da je Fridrik III. sudjelovao u Petom križarskom ratu, nije naodmet pretpostaviti da je pritom došao u bliski kontakt s teutonskim vitezovima.²⁴⁵

Darovani posjed nalazio na prostoru uzduž granice između Svetoga Rimskog Carstva i Ugarskog Kraljevstva; radilo se o teritoriju koji je sama ptujska vlastela još krajem 12. i početkom 13. stoljeća prisvojila silom.²⁴⁶ Vezano za to valja spomenuti sukobe između njemačkog plemstva i ugarske krune oko graničnog teritorija. Primjerice, vojni sukob između Stjepana I. Babonića

235 P. ŠTIH, V. SIMONITI, P. VODOPIVEC 2008: 70.

236 P. ŠTIH, V. SIMONITI, P. VODOPIVEC 2008: 70.

237 P. ŠTIH, V. SIMONITI, P. VODOPIVEC 2008: 70.

238 P. ŠTIH, V. SIMONITI, P. VODOPIVEC 2008: 73.

239 P. ŠTIH, V. SIMONITI, P. VODOPIVEC 2008: 74.

240 P. ŠTIH, V. SIMONITI, P. VODOPIVEC 2008: 72–82, 83–84.

241 M. KOSI 2001: 143.

242 M. KOSI 2001: 143.

243 M. KOSI 2005: 310.

244 J. MLINAR 2019: 221.

245 M. KOSI 2001: 143.

246 M. KOSI 2001: 143.

i grofa Bertolda Meranskog zbio se upravo na nagovor kralja Bele III. koji je uvidio Bertoldove pretenzije za širenjem.²⁴⁷ Drugi značajan događaj koji se, za razliku od prvoga, nedvojbeno odigrao na korist njemačkih plemića, vezan je uz prilike u samom Svetome Rimskom Carstvu gdje je došlo do prijestolne borbe između češkog kralja Otokara II. i Rudolfa I. Habsburškog. Kralj Rudolf je grofu Majnhardu u zamjenu za iskazanu vojnu pomoć godine 1279. darovao posjede na samoj granici s Ugarskim Kraljevstvom, što je uslijed tadašnje kolonizacije i širenja gospodarsko-političkih interesa rezultiralo time što su pritom pojedini ugarski teritoriji prelazili u ruke moćnih plemića sa slovenskih prostora.²⁴⁸

Prisutnost njemačkih vitezova u Velikoj Nedelji bila je u vojnom, ali i duhovnom aspektu garancija zaštite, mira i ravnoteže, a kao njihove temeljne zadaće na tom području ponajprije valja istaknuti kolonizaciju, uspostavljanje crkvene organizacije i propovjedničku aktivnost. Do godine 1247. ustanovljena je komanderija u Velikoj Nedelji, da bi tijekom 13. i 14. stoljeća nastale tri filijalne crkve pod upravom župe reda, od kojih su se dvije nalazile u naseljima Ormož i Središče.²⁴⁹

Druga točka aktivnosti nalazila se u Beloj Krajini gdje je 1228. akvilejski patrijarh osnovao črnomeljsku župu i njezine filijalne crkve u nakani da pokrsti stanovništvo za koje se pretpostavljalo da su pogani ili, pak, da ih preobrati s heretičkog dualizma na pravovjerno kršćanstvo.²⁵⁰ S jedne strane, dakako, možemo pretpostaviti kako se radilo o svojevrsnoj propagandi koja bi poslužila tome da se prisustvo reda što snažnije opravda na tom području, no isto tako valja uzeti u obzir Četvrti lateranski koncil koji je itekako polazio za time da uspostavi jaču kontrolu nad laičkim stanovništvom, približi ga Crkvi i privede ga pravovjerju uslijed velikog porasta heretičkih pokreta.²⁵¹ Primjerice, nešto ranije, u približno istom vremenskom periodu, na hrvatskim povijesnim prostorima osniva se Čazmanski kaptol čiji je razlog nastanka usko povezan uz svojevrsnu vjersku i kulturnu zaostalost stanovništva za kakvu možemo pretpostaviti kako je bila ili mogla biti plodno tlo za heretička učenja.²⁵² Valja istaknuti i djelovanje dominikanskog inkvizitora za sve hrvatske teritorije, Pavla Dalmatinca, kojemu se pripisuje *Rasprava između rimskog kršćanina i bosanskog patarena*.²⁵³

Črnomeljsku župu, njezine crkve i sav njezin posjed darovao je 1268. godine ljubljanskoj komanderiji teutonskih vitezova Ulrich von Spanheim, vladar Bele Krajine. Shodno tomu, teutonski vitezovi dobili su veliki prostor kojim su mogli upravljati u vidu crkvene organizacije, ali i u vidu trgovačkih aktivnosti.²⁵⁴ Od četiri filijalne crkve u Semiču, Podzemelju, Vinici i kod Tri Fare, koje su bile poklonjene Teutonskim vitezovima, posljednja je vjerojatno prethodno pripadala templarima.²⁵⁵ Potkraj 13. stoljeća, trgovačke veze s hrvatskim prostorima dovele su do razvoja trgovišta Metlike koje je ubrzo postalo bitno trgovačko središte. Budući da su vitezovi postali vlasnici značajne količine posjeda, u Metlici se ustanovila komanderija, no ona nije imala upravnu samostalnost u odnosu

247 H. KEKEZ 2013: 86–87.

248 H. KEKEZ 2013: 88.

249 M. KOSI 2001: 143.

250 M. KOSI 2001: 144; J. MLINAR 2019: 221.

251 B. SMITH 2010: 1.

252 A. GULIN 1988: 45.

253 M. BIŠKUP 1995: 135–136.

254 M. KOSI 2001: 144.

255 M. KOSI 2001: 144.

na onu ljubljansku sve do 1378. godine. S obzirom na kolonizaciju, posjede i darovnice, vitezovi su s vremenom postali najmoćniji posjednici na prostorima Bele Krajine.²⁵⁶

Što se tiče komanderija u ranije formiranim gradskim središtima, teutonske vitezove nalazimo vrlo rano u značajnim gradovima na prostoru istočnih Alpa. Za takvo što je ilustrativan primjer korušskog grada Friesacha (Breže) čiji hospital salzburški nadbiskup Ebenhard 1203. godine daruje redu.²⁵⁷ Darivanje spomenute ubožnice, odnosno bolnice sv. Magdalene u Brežama, potvrdio je 1213. godine papa Inocent III.²⁵⁸ Iz tog posjeda razvila se jedina koruška komanderija, spomenuta u izvorima 1240. godine.²⁵⁹ U slučaju komanderije u Grazu, ona se razvila na velikom posjedu koji je 1233. godine redu darovao vojvoda Fridrik II. Svadljivac.²⁶⁰ Bečka komanderija prvi put se spominje 1237. godine, a ona u Bečkom Novom Mjestu 1245. godine, pri čemu svakako valja napomenuti kako je red već otprije imao posjede u Beču i njegovoj okolini, najranije oko 1200. godine.²⁶¹ Formiranje *balleija* teutonskih vitezova vjerojatno započinje najkasnije 1236. godine, a razloge njegova nastanka jednim dijelom treba tražiti u kontekstu političke nestabilnosti povezane s vladavinom Fridrika II. Svadljivca, a koja je potaknula red da stvori snažniju strukturu ne bi li se što bolje održao u promjenjivim političkim okolnostima i ne bi li efikasnije štutio vlastite interese, održao i ojačao svoje privilegije.²⁶²

On im je 1233. godine, kao što je već rečeno, podijelio privilegije na prostoru Štajerske, potom im je nakon šest godina ponovno potvrdio privilegije, a te iste 1239. godine ustanovljena je komanderija u Slovenj Gradcu.²⁶³ Tijekom 14. stoljeća austrijska oblast reda postala je direktno podređena velikom meštru pri čemu je moguće kako je do toga došlo reformom reda *hochmeistera* Wernera von Orseleni.²⁶⁴ Teutonski vitezovi pojavljuju se u Ljubljani prije 1228. godine i vjerojatno su u pogledu tamošnjeg djelovanja došli nakon templara.²⁶⁵ Međutim, bitno je napomenuti kako oko toga postoje razilaženja među stručnjacima.²⁶⁶ Uz ljubljansku komaderiju vezano je i to što su posjede u Gorenjskoj redu podijelili kamnički ministerijali i sinovi kamničkog plemića Gerloha II.²⁶⁷ Ljubljanska komanderija bila je njihovo prvo vojno utvrđenje na prostoru Kranjske te je ujedno bila i pod posebnom zaštitom cara Fridrika II.²⁶⁸ O tome svjedoči njegova privilegija upućena Teutonskom redu izdana 1237. godine u Beču.²⁶⁹

Pretpostavlja se kako je red došao u Ljublanu na poziv obitelji Spanheim, a već spomenuti Ulrich je 1267. godine dao redu ovlasti nižeg sudstva te ga oslobodio poreza.²⁷⁰ Pritom im je izdao dva privilegija koji su se, uz to što su se izravno ticali ljubljanske komanderije, ticali i njihovih posjeda u

256 M. KOSI 2001: 144.

257 M. KOSI 2001: 144.

258 M. KOSI 2005: 310.

259 M. KOSI 2005: 310.

260 M. KOSI 2001: 144.

261 M. KOSI 2001: 144; J. MLINAR 2019: 220, 221.

262 J. MLINAR 2019: 220.

263 M. KOSI 2005: 311, 312.

264 J. MLINAR 2017: 252.

265 M. KOSI 2001: 144.

266 J. MLINAR 2018: 35.

267 M. KOSI 2005: 310.

268 M. KOSI 2001: 144–145.

269 M. KOSI 2005: 310.

270 M. KOSI 2001: 145.

Koruškoj i Kranjskoj.²⁷¹ Ljubljanska komanderija nalazila se na prostoru Novog Trga, konkretno, na južnom dijelu, u blizini zidina, pri čemu se pretpostavlja kako je upravo aktivnost reda udarila temelj razvoju tog dijela grada. Uz bavljenje trgovinom, Teutonski red je izvan zidina upravljao i hospitalom a valja napomenuti kako je i jedna od najstarijih gotičkih crkvi u Sloveniji nastala upravo zahvaljujući njemačkim vitezovima.²⁷² Tijekom 15. stoljeća došlo je do niza sukoba između gradskih vlasti i reda, posebice zbog toga što su teutonski vitezovi svojom dominacijom i širenjem takoreći gušili razvoj grada i stoga su gradske vlasti išle za time da oslabe pravo njihovog sudskog imuniteta i *de facto* vrste patrimonijalne vlasti koja se temeljila na već spomenutim privilegijama cara Fridrika, a koje su kasnije potvrđivali habsburški plemići.²⁷³ S obzirom na njihov povlašten status, sporovi grada i vitezova Teutonskog reda nastavili su se u 16. i 17. stoljeću.²⁷⁴

Shodno događajima u 15. stoljeću, ponajviše s obzirom na poraz kod Tannenberg 1410. godine, red je upao u duboku krizu, što se odrazilo i na disciplinu.²⁷⁵ Posljedično, opadanje discipline odrazilo se i na samu ljubljansku komanderiju, a tijekom 16. stoljeća, sukladno osmanskim upadima, njezina organizacijska i financijska moć zapada u još veću krizu.²⁷⁶

Red je također posjedovao i vinograde, konkretno u Slovenskim goricama nedaleko od Maribora.²⁷⁷ Iako se u izvorima iz 1236. spominje *domus* reda u Mariboru gdje su vladali plemići Babenbergovci, vjerojatno se nije radilo o komanderiji, već o posjedima vezanima i podređenima komanderiji u Velikoj Nedelji.²⁷⁸ Uspon reda na prostorima Austrije i Štajerske nedvojbeno je povezan s naklonošću spomenute plemićke obitelji redu, kao što je to bio i slučaj s obitelji Spanheim u Kranjskoj.²⁷⁹ Prvi zabilježeni *landkomtur* Štajerske i Austrije (*commendator domus Theutonicorum per Austriam et Styriam*), Ortolf von Traiskirchen, u izvorima se spominje 1236. godine upravo u vezi s mariborskim vinogradskim posjedom.²⁸⁰ Miha Kosi pretpostavlja kako je, s obzirom na dokument u izvorima, i sama teutonska oblast ili provincija Austrije i Štajerske nastala, kao što smo već napomenuli, upravo iste godine. Iako spomenuti povjesničar smatra kako je teutonska oblast ili provincija tada već obuhvaćala Kranjsku i Korušku, takvo što se u izvorima spominje tek 1272. godine, odnosno papa Grgur IX. u svojem privilegiju spominje *perceptor* čija je vlast obuhvaćala sve te teritorije i zemlje.²⁸¹

Godine 1279. Konrad von Feuchtwangen, *comendator domus Theutonicorum per Austriam, Styriam, Karinthiam et Karnionlam*, prodao je mariborske posjede samostanu Admont uslijed zaduženja, pri čemu su prodajni dokument potvrdili *komturi* iz Gradca (Slovenj Gradeca), Breža, Bečkoga Novog Mjesta i Velike Nedelje, a prodaju je potvrdio i tadašnji veliki meštar reda Hartmann von Heldringen.²⁸² Što se tiče susjednog prostora Furlanije, ondje je red ustanovio komanderiju

271 M. KOSI 2005: 311.

272 M. KOSI 2001: 145.

273 D. KOS 1984: 273–276.

274 D. KOS 1984: 276.

275 J. MLINAR 2018: 47.

276 J. MLINAR 2018: 47–48.

277 M. KOSI 2001: 145; J. MLINAR 2019: 222.

278 M. KOSI 2001: 145; M. KOSI 2005: 311.

279 M. KOSI 2005: 311.

280 J. MLINAR 2019: 220.

281 M. KOSI 2005: 311.

282 M. KOSI 2005: 311.

u Latisani, koja je postojala do 17. stoljeća.²⁸³ Važno je spomenuti i to kako su uzajamne simpatije Teutonskog reda i plemića sa slovenskih povijesnih prostora uvelike odredile okolnosti križarskih ratova u kojima su pojedini plemići dospjeli u neposredan doticaj s redom.²⁸⁴ Dakle, možemo zaključiti kako kontakt njemačkih vitezova i spomenute vlastele nije bio rezultat pukog dolaska reda na slovenske povijesne prostore, već određen jednom živom komunikacijskom aktivnošću na drugim teritorijima.

Govoreći u kontekstu crkvenih pitanja, važno je naglasiti kako pravni status i crkvena organizacija Teutonskog reda nisu bili ujednačeni i svugdje isti.²⁸⁵ Primjerice, crkva u Črnomelju imala je *ius plenum* koji je omogućavao redu da postavlja svoje članove na poziciju župnika, dok je u Velikoj Nedelji situacija bila drugačija; red je ondje imao *ius patronatus*, odnosno, imao je daleko manje ingerencije. Bula pape Aleksandra IV. iz 1258. godine u formalnom smislu omogućavala je redu da svoje članove postavlja za župnike u dodijeljenim crkvenim središtima, pri čemu je sam papa upozorio biskupe i prelate da ne krnje redu proglašene privilegije.²⁸⁶ Bulu srodne prirode izdao je i papa Urban IV 1263. godine. Osvrćući se na taj problem, Janez Mlinar govori kako je korištenje tog prava od strane teutonskih vitezova pod znakom pitanja. Oskudnost izvora onemogućava davanje cjelovitog odgovora, no može se zaključiti kako red nije uvelike koristio taj privilegij sve do početka 14. stoljeća.²⁸⁷ Cjelokupna austrijska oblast, kao ni same pojedine komanderije, nije bila popunjena dovoljnim brojem osoblja. Ljubljanska komanderija zapravo i nije premašivala brojku od šestorice, a za ilustrativan primjer valja istaknuti 1279. godinu kada je od te šestorice samo jedan bio svećenik.²⁸⁸ To nas jednim dijelom može uputiti na odgovor zašto je spomenuto pravo na poziciju župnika u početku bilo tako slabo korišteno.²⁸⁹ Iako se to kasnije „popravlja“ jer se ta privilegija, kao što je rečeno, mnogo više koristi u 14. i 15. stoljeću, članovi reda zapravo nikada nisu zauzimali važne pozicije u crkvenoj hijerarhiji ovih prostora.²⁹⁰

Uz ono pastoralno i povezano s crkvenim djelovanjem, zatim kolonizatorsko, važno je naglasiti i karitativno djelovanje reda na koje nas upućuju izvori. Primjerice, uz već spomenut hospital u Ljubljani, može se pretpostaviti da su oni postojali u Metliki, Ormožu a, navodno od 16. stoljeća, i u Slovenj Gradecu.²⁹¹ Tome se može pridodati i prosvjetna aktivnost u vidu otvaranja škola, posebice od cara darovano pravo redu na otvaranje škole u Gradecu iz 1286. godine, kao i to da se *magister* u Ljubljani prvi put spominje 1337. godine što je, sudeći po Mlinarovom navođenju te činjenice, vjerojatno usko povezano s redom.²⁹²

Zaključno, u ovom poglavlju možemo reći kako su Teutonski vitezovi s obzirom na svoje komanderije upravljali mrežom gradova, cesta i urbanih središta na linijama Beč, Bečko Novo Mjesto, Gradec, Maribor, Ljubljana, Breže, Velika Nedelja itd., pri čemu su takvi smjerovi omogućavali, prema Kosiju, „nedvojbeno zacrtan“ pa, stoga, možemo reći i promišljen „sistem komunikacije“ koji je

283 M. KOSI 2005: 312.

284 M. KOSI 2011: 175.

285 J. MLINAR 2019: 228.

286 J. MLINAR 2019: 228–229.

287 J. MLINAR 2019: 229.

288 J. MLINAR 2019: 230.

289 J. MLINAR 2019: 229–230.

290 J. MLINAR 2019: 231.

291 J. MLINAR 2017: 259.

292 J. MLINAR 2017: 259.

omogućavao opskrbu i transport drugim križarima prema gradovima i pristaništima sjeverne Italije a koji su, posljedično, omogućavali rutu prema Svetoj Zemlji.²⁹³

Cilj sljedećega, posljednjeg poglavlja ovoga rada u izvjesnoj mjeri jest ocrtati regionalnu i tran-regionalnu dinamiku Teutonskoga viteškog reda. Poglavlje koje slijedi tematski je povezano s povijesnim prostorima Slovenije, no isto tako pruža osvrt i na druge europske teritorije. Pritom ćemo se osvrnuti i na neke specifične slučajeve koji pobliže oslikavaju dinamiku regionalnog kretanja članova reda.

6. NEKI ASPEKTI POKRETLJIVOSTI UNUTAR TEUTONSKOG REDA

S obzirom na to da su pravila Teutonskog reda slijedila pravila sv. Benedikta, njemački vitezovi imali su sličan federalni ustroj poput cistercita, pri čemu su od njih preuzeli i dužnost redovitih vizitacija. To je na izvjestan način omogućilo da provincijski komandanti istodobno u svojim rukama drže značajnu odgovornost, ali pritom dobivaju i visok stupanj autonomije po pitanju mnogih odluka.²⁹⁴

Valja reći i to kako su provincijski upravitelji sačinjavali i *Ratsgebietiger* ili savjetničko vijeće koje je razmatralo o pitanjima vezanim uz preseljenja članova reda, kasnije i o dodjeljivanju komanderija, pri čemu su te slobode uzele strahovit zamah u periodu krize vrhovnog autoriteta reda tijekom 14. i 15. stoljeća što je, posljedično, omogućilo strukturalno nižim instancama nevjerojatnu slobodu. Prema Janezu Mlinaru, spomenute odlike, napose pravilo redovitih vizitacija i federalni ustroj, udarile su temelj „živoj unutarnjoj dinamici“ Teutonskog reda; članovi reda često su se premještali, sa sobom su donosili brojne nove ideje, kao što je i samo ratovanje „onemogućavalo bilo kakav oblik *stabilitas loci*“. Mnogi viši dužnosnici reda često su bili iskusni u upravljanju s obzirom na prethodne pozicije koje su obnašali u raznim upravnim jedinicama, i iako je njihova pokretljivost ponegdje bila limitirana na pojedini ogranak, nerijetko je „dosezala zavidnu razinu“.²⁹⁵

Ipak, riječ je o velikim razlikama s obzirom na regije i u tom smislu Mlinar daje primjer tirinjske oblasti među čijim članovima je tijekom 13. stoljeća bilo samo pet posto onih koji su bili iz drugih oblasti, dok je u slučaju Austrije i Češke karakteristično to da su na visokim pozicijama bili članovi reda iz drugih oblasti.²⁹⁶ Primjerice, prvi upravitelj austrijskog okruga, već spomenuti Ortolf, bio je Austrijanac, no mnogi koji su poslije obnašali tu funkciju bili su u regionalnom smislu stranci.²⁹⁷ U tom kontekstu, možemo ukazati na dva primjera koja nam govore o mobilnosti unutar reda.

S obzirom na izvore, početak uspona Eberharda von Sulzberga, pripadnika švapske plemićke obitelji s velikim utjecajem na području regije Allgäu, moguće je pratiti u vremenskom rasponu između 1291. i 1298. godine kada je obnašao funkciju upravitelja komanderije u Beuggenu i funkciju provincijalnog *komtura* Alzasa i Burgundije.²⁹⁸ Godine 1301. nalazimo ga u austrijskoj oblasti Teutonskog reda, a sljedeće godine obnaša funkciju provincijskog *komtura* u Frankoniji. Kulminacija njegovog uspona jest dospijevanje na poziciju meštra (ne velikog meštra!) koju je obnašao do kraja

293 M. KOSI 2005: 312–313.

294 J. MLINAR 2017: 254–255.

295 J. MLINAR 2017: 255.

296 J. MLINAR 2017: 255.

297 J. MLINAR 2017: 255.

298 J. MLINAR 2017: 256.

svojem životu 1323. godine. Za razliku od Eberharda, Walter Ungar Kamiški dolazio je iz niže kranjske plemićke obitelji, a stupio je u red 1261. godine.²⁹⁹ Dvije godine kasnije nalazimo ga kao člana komanderije u Elbingu (danas Elbląg u Poljskoj).³⁰⁰ Godine 1280. izvori ga spominju u kontekstu aktivnosti teutonskog viteškog reda u Bečkome Novom Mjestu, da bi se 1288. godine našao na značajnoj poziciji u Velikoj Nedelji.³⁰¹

Ta transregionalna moć Teutonskoga viteškog reda kasnije je počela opadati, odnosno, red je sve više regrutirao u svoje članove upravo pripadnike teritorija na kojem su njemački vitezovi imali uspostavljenu strukturu. To je posebice bilo karakteristično za 15. stoljeće. Što se tiče pitanja količine stranaca u austrijskoj oblasti reda u kontekstu slovenskih povijesnih prostora, na takvo što je, zbog nedovoljne istraženosti, teško dati zadovoljavajući odgovor, no imamo pojedine primjere koji nas, prema Mlinaru, upućuju na to da su stranci bili prisutni i da nisu nužno bili rijetkost. Primjerice, 1301. godine u izvorima se spominje „brat podrumar Henrik“ kao jedan od svjedoka zamjene posjeda koju je izveo već spomenuti Eberhard, a sredinom prve polovice 14. stoljeća nalazimo Henrika iz Opave koji je došao iz češke oblasti reda i koji je bio usko povezan s crkvenopravnim sporom oko desetine između kaptola u Zagrebu i teutonskih vitezova.³⁰²

7. ZAKLJUČAK

Na samome kraju ovog teksta iznijet ćemo zaključke shodno postavljenim istraživačkim pitanjima. Andrija II. Arpadović poziva Teutonski viteški red u svoju državu, napose na teritorij Burzenlanda u Transilvaniji, s obzirom na provale poganskih Kumana. Razlozi zašto je odabrao teutonske vitezove su ti što je spomenuti vladar trebao vojnu silu ne bi li ojačao granični teritorij države i stoga je odabrao viteški red koji je tada bio praktički novonastala organizacija bez pretjerano razgranate moći, a koji je bio etnički srodan stanovništvu koje je već obitavalo na prostoru Burzenlanda. Pritom su zasigurno svoju ulogu odigrali i plemićko-rodbinski odnosi koji su nedvojbeno utjecali na to da Andrija odabere upravo teutonske vitezove. Nije naodmet pretpostaviti kako je Andrija II, dajući redu znatne privilegije, namjeravao na izvjestan način osigurati vojnu lojalnost teutonskih vitezova i podčiniti sebi tu, tada mladu organizaciju. U slučaju kumanske prijetnje čini se kako je Andrija imao dvojak interes. S jedne strane, trebao je vojnu silu koja bi efikasno zaštitila područje od Kumana, ali je zacijelo isto tako računao i na to kako će njegova obrana rezultirati povoljnim posljedicama u pogledu teritorijalne ekspanzije budući da je gajio apetite za širenjem vlastitog utjecaja u regiji. Utvrđivanje razloga zbog kojih je red izbačen iz Burzenlanda nije jednostavno. Naime, ako se držimo teze kako je Andrija namjeravao održavati red sebi lojalnim kao snažan interesni instrument, onda bismo mogli poći za tumačenjem kako je red, između ostalog i upravo zbog brojnih privilegija i zagaranirane trajne teritorijalne slobode kao i slobode u vidu samog raspolaganja nad teritorijem, dobio svojevrсни, i s izvjesnog stovišta opravdan, elan za time da se ponaša samostalno i samovoljno na teritoriju Burzenlanda, ali i na širim osvojenim prostorima, i pritom se oteo kraljevoj kontroli. Dakako, red je zacijelo u pojedinim segmentima svojim djelovanjem odstupao od onoga što je bilo dogovoreno s kraljem

299 J. MLINAR 2017: 256.

300 J. MLINAR 2017: 257.

301 J. MLINAR 2017: 257.

302 J. MLINAR 2017: 257.

Andrijom ili činio ono što se posljedično smatralo kršenjem i odstupanjem od danih ovlasti, no neki od tih segmenata su pod znakom upitnika, posebice problem premašivanja ovlasti u smislu izgradnje kamenih utvrda, za koje pojedini povjesničari tvrde kako je bio bitan razlog zbog kojeg je Andrija odlučio suzbiti moć reda.

Na maločas spomenuto povezan je i odgovor na drugo postavljeno istraživačko pitanje, a to je ono koje se tiče interesa samog reda na teritoriju Burzenlanda. Naime, po svemu sudeći, red je koristio svoju prisutnost u Burzenlandu ne bi li ojačao i oživio u nekom vidu proto-državnog oblika. Ipak, pritom bi vjerojatno bilo pretjerano i ishitreno zaključiti kako su teutonski vitezovi imali za cilj na području Burzenlanda stvoriti vlastitu državu već se čini kako su, po svemu sudeći, imali nakanu na tom području uspostaviti snažan upravni, vojni i duhovni centar koji bi možda bio još jedna baza, ako pritom uzmemo u obzir posjede reda u Svetoj Zemlji. Čini se kako je red žudio za prostorom gdje bi doista mogao u potpunosti slobodno djelovati, a za takvo što im je neopisivo pogodovalo početak osvajanja Pruske koji je uslijedio gotovo netom nakon njihovog izbacivanja iz Burzenlanda. Ta činjenica može vrlo uvjerljivo objasniti kako red nakon toga, unatoč pokušajima ugarske krune, nije bio zainteresiran za povratak na prostor Burzenlanda, s obzirom na to da je kralj Andrija zajedno s ugarskim klerom kočio red u smislu prakticiranja papinskih privilegija, ali pogotovo i uslijed novih okolnosti koje su nudile vrlo izvjesnu perspektivu za pridobivanjem pruskog teritorija na kojem bi gradili svoju samostalnu upravu, što se na kraju i realiziralo nastankom države reda.

S obzirom na pitanje međuodnosa Svete Stolice, kralja Andrije i Teutonskoga viteškog reda, to je jedna zanimljiva tema pri čemu bi ono što je izneseno u ovom radu moglo pružiti kvalitetan poticaj za daljnja i iscrpnija istraživanja. Uočava se kako su se kralj Andrija i Sveta Stolica sukobljavali praktički oko toga tko je nadređen redu s obzirom na prostor Burzenlanda. Pritom je važno spomenuti i ulogu ugarskog klera koji se, shodno tomu, našao kao jedan od onih koji su umiješani u čitav sukob. Red je uživao naklonost cara Svetoga Rimskog Carstva i Svete Stolice i stoga se ona žustro zalagala da red zadrži što je moguće više svojih prava na prostoru Burzenlanda, a budući da je i sam red bio podređen papi, ispostavlja se kako je kontrola Burzenlanda nesumnjivo bila pogodna papinskoj moći. S druge strane, isto tako uočavamo kako je red, napose veliki meštar Hermann von Salza, istodobno imao utjecaj na papinske odluke tako da, govoreći o ovom problemu, uočavamo kako je ovo i na izvjestan način sukob reda i kralja kao i sukob Svete Stolice s Ugarskim Kraljevstvom, odnosno ono što je jedno od čestih obilježja srednjega vijeka, sukob duhovne i svjetovne vlasti, pri čemu se ovdje vodila svojevrsna bitka oko novonastalog viteškog reda, ali koji pritom nije bio tek neka nemoćna figura bez vlastitih interesa, već organizacija koja je posezala za samostalnošću i prostorom širenja svojeg utjecaja.

Na odgovor na istraživačko pitanje koje se tiče Sigismundovih interesa vezanih za red i, shodno tomu, interesa reda, može se cjelovitije odgovoriti ako uzmemo u obzir ono što se zbivalo prije samog dolaska teutonskih vitezova na prostor Severinskog banata sa zadaćom obrane teritorija. Prvo što je važno naglasiti jest to kako je Sigismund i prije konačnog dolaska reda na prostor Ugarskog Kraljevstva pozivao red da dođe na njegov teritorij, a pritom je od velike važnosti bio politički međuodnos Ugarske, Poljske i teutonskih vitezova koji su uvelike taktizirali isplati li im se ulagati vojnu silu u obranu Ugarske. Tim više, kada su i dospjeli na prostor Severinskog banata, iako su se kasnije iskazali kao ustrajni branioci, računali su na najamničku vojsku i nisu namjeravali uvelike koristiti vlastitu vojsku u obrani tog područja. S

jedne strane, to je razumljivo ako se uzme u obzir da je moć reda strahovito oslabila nakon 1410. godine i bitke kod Tanneberga i stoga im zasigurno vlastiti vojni angažman nije bio poželjan, posebice zbog mogućnosti novoga sukoba s Poljskom. Teško je reći je li red imao neke dublje interese s obzirom na teritorij Severinskog banata, premda ono što je red nedvojbeno vidio u Sigismundu jest saveznik s obzirom na tenzije s Poljskom. Isto tako treba istaknuti ulogu Nicolausa von Redwiza kojega je kralj, čini se, vrlo cijenio, i stoga se može pretpostaviti da su vitežovi gajili nadu u to kako će se svojim vojnim angažmanom nekako uzdići uz pomoć tada utjecajnog Sigismunda. Uz to, bitno je i to što im je vladar dao, pod uvjetom dolasku u obranu Severinskog banata, potpunu vlast nad provincijom Neumark. Što se tiče Sigismundovih interesa, paradoksalno je to što je on isprva podosta gorljivo tražio od teutonskih vitežova da dođu braniti granični teritorij, ali pritom za to nije osigurao materijalna sredstva, a kasnije je, kako se čini, u iščekivanju krunidbe za cara Svetoga Rimskog Carstva, posve zanemario potrebe reda i obrane graničnog prostora. Ipak, vrlo je važno istaknuti da se kralj sve do 1437. trudio držati pripadnike Teutonskoga viteškog reda u Ugarskoj što duže na svojem teritoriju, kao i da je imao i zamisao kako bi red u budućnosti napustio pruski teritorij i došao na granični teritorij izložen Osmanlijama.

U slučaju slovenskih povijesnih prostora uočavamo to kako je red uvelike doprinio razvoju pojedinih aspekata crkvene organizacije, pastoralne djelatnosti, kolonizacije, bolničke skrbi, trgovine i razvoja gradskih naselja, pa čak i prosvjete, te na taj način nedvojbeno obilježio povijest i rast spomenutih prostora. Njemački vitežovi uživali su careve privilegije, dok darovana prava i posjedi od strane plemića ukazuju na to kako je red nedvojbeno bio i interesno oruđe pojedinaca i obitelji koji su željeli učvrstiti ili proširiti svoju vlast. Živa i vrlo rana uključenost teutonskih vitežova u urbanu mrežu tih prostora, kao i osnivanje tamošnjih komanderija, imala je i negativne reperkusije te je ponegdje stvarala tenzije i žustre sukobe između reda i gradskih vlasti, kao i u odnosima s drugim crkvenim središtima. Činjenica kako su mnogi od vitežova obišli brojne regije unutar različitih oblasti ukazuje na organizacijsku živost Teutonskoga viteškog reda koja je doprinijela i samome upravnom iskustvu visokopozicioniranih pripadnika reda, a što se odrazilo i na razinu cjelokupne uprave na najvišim instancama koja je ponekad imala potpunu kontrolu, a u pojedinim razdobljima samo formalnu. Uz to, ona je svakako odličan i plodan temelj za daljnja istraživanja u vidu dinamike i prijenosa različitih ideja i djelovanja, bilo na političkoj, kulturnoj, vojnoj, gospodarskoj ili kakvoj drugoj razini.

Na kraju ovog teksta, pri komparaciji djelovanja reda u Ugarskom Kraljevstvu i na slovenskim povijesnim prostorima uočavamo značajne razlike u pojedinim segmentima. Ono što je svakako uočljivo, iako se pritom s velikom dozom opreza treba pozvati na informacije pronađene u korištenoj literaturi, je kako pri istraživanju prisutnosti reda u Ugarskoj nisu pronađeni podaci o ustanovljivanju komanderija što je, s druge strane, uvelike karakteristično za slovenski teritorij. Ipak, uz spomenutu pretpostavku kako je izvjesni Teodoricus koji je dospio s vitežovima u Burzenland bio *landkomtur*, onda bi takvo što moglo podrazumijevati ustanovljivanje komanderija već po prirodi njegovog ranga unutar hijerarhije reda, u kojoj je niži *hauskomtur* upravitelj tek jedne komanderije. No vrlo je izvjesno i to kako je red u Ugarskoj posegnuo za drugačijom organizacijom naspram one na slovenskim povijesnim prostorima i za upravom koja je karakteristična za teutonsku upravu a to je podjela na *balleije* (oblasti). Naime, budući da je teutonska uprava nad Burzenlandom bila podređena kralju, čini se kako u suštini, usprkos tome kako je Andrija II. zagarantirao privilegij slobodnog upravljanja spomenutim teritorijem,

nije bilo realnih mogućnosti da bi se stvorio *ballei*, a kako ispada, teutonski vitezovi upravo su težili nečemu što je tome itekako srodno. Pojedine sličnosti ocrtavaju se u primjerima gdje se vitezovima na oba područja daje patronatsko pravo nad crkvama, no za razliku od slovenskog slučaja, u ugarskom slučaju ne uočavamo kako je regija Burzenland bila, unatoč znatnom priljevu stanovništva i razvoju urbanih naselja, toliko razvojno potaknuta od strane reda, što je zacijelo bilo uvelike uvjetovano ratnim akcijama uslijed provala Kumana. Iako su vitezovi nesumnjivo imali pretenzije ovladati slovenskim povijesnim prostorima, kao i za vrijeme svojeg boravka u Burzenlandu, njihova prisutnost je u slovenskom slučaju, kao što je rečeno, bila prema onome što je zabilježeno, daleko plodonosnija u više aspekata, dok su, čini se, u Burzenlandu težili ponajviše za time da što čvršće vojno i organizacijski vladaju teritorijem i pritom je njihova tamošnja prisutnost zaživjela, mogli bismo reći, u rudimentarnijem, sirovijem obliku. Što se tiče Severinskog banata, niti ondje, po svemu sudeći, nisu bile ustanovljivane komandarije i njihova je aktivnost, kao što proizlazi iz ovog teksta, bila orijentirana isključivo na utvrđivanje obrane jer, iako je Nicolaus von Redwitz nosio teoretski nimalo beznačajnu i moćnu titulu severinskog bana, ona je, s druge strane, takve naravi da je u suštini odraz sveukupnih kraljevih odluka. Također, ništa konkretno ne upućuje na to da je red imao jasne samostalne upravne interese na području Severinskog banata.

BIBLIOGRAFIJA

MONOGRAFIJE

- E. CHRISTIANSEN 1980 – Eric Christiansen, *The Northern Crusades*. London: Macmillan press Ltd., 1980.
- P. ENGEL 2001 – Pál Engel, *The Realm of St Stephen: A History of Medieval Hungary, 895–1526*. London–New York City: I.B. Tauris, 2001.
- C. FENESAN 2015 – Costin Fenesan, *Cavalerii teutoni în Banatul Severinului și la Dunarea de Jos în prima jumătate a secolului al XV-lea: documente și extras*. Reșița: Muzeul Banatului Montan, 2015.
- A. FOREY 1992 – Alan Forey, *The Military Orders – From the Twelfth to the Early Fourteenth Centuries*, Toronto and Buffalo: University of Toronto, 1992.
- J. GRUDEN 1910 – Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, Celovec: Družba sv. Mohorja, 1910.
- D. NICOLLE 2007 – David Nicolle, *Teutonic Knight: 1190–1561*, Oxford: Osprey publishing, 2007.
- L. PÓSÁN 2021A – László Pósán, *Hungary and the Teutonic Order in the Middle Ages*. Budapest: Research Centre for Humanities, 2021.
- D. SEWARD 1995 – Desmond Seward, *The Monks of War*, London: Penguin books, 1995.
- P. ŠTIH, V. SIMONITI, P. VODOPIVEC 2008 – Peter Štih, Vasko Simoniti, Peter Vodopivec, *A Slovene History: society – politics – culture*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2008.
- W. URBAN 2005 – William Urban, *The Teutonic Knights – A Military History*, London: Greenhill books, 2005.
- M. BIŠKUŠ 1995 – Marijan Biškup, Summa De Paenitentia Pavla Dalmatinca (Oko 1190. – 1255.), *Croatica Christiana periodica* 19, br. 36, 1995, 134–153.
- H. GLASSL 1971 – Horst Glassl, Der deutsch Orden im Burzenland und in Kumanien (1211–1225), *Ungarn-Jahrbuch - Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete*, 3, br. 3, 1971, 22–49.
- L. PÓSÁN 2019 – László Pósán, Das Verhältnis zwischen dem Deutschen Orden und den siebenbürgischen Bischöfen im Burzenland (1211–1225), *Ordines Militares Colloquia Torunensia Historica*, br. 24, 2019, 39–90.
- R. HAUTALA 2015A – Roman Hautala, Papal Letters in Hungary Concerning the Teutonic Knights' Stay in Transylvania (1211–1225), *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 17, br.1, 2015, 96–114.
- D. KOS 1984 – Dušan Kos, Posest ljubljanske kornice Nemškega viteškega reda, *Zgodovinski časopis*, 4, 1984, 271–290.
- J. MLINAR 2017 – Janez Mlinar, Most med severom in jugom. Nemški viteški red kot posrednik med geografskimi prostori. Nekaj primerov iz avstrijske balije, *Letnik*, 40, br. 2, 2017, 249–262.
- J. MLINAR 2018 – Janez Mlinar, In domo fratrum Theotonicorum in Laybaco ...: začetki in prva stoletja komende nemškega viteškega reda v Ljubljani, *Križanke*, 2018, 32–51.
- J. MLINAR 2019 – Janez Mlinar, Der Deutsche Orden und seine pastorale Tätigkeit in der Ballei Österreich bis zur Krise im 16. Jahrhundert, *Ordines Militares Colloquia Torunensia Historica*, 24, 2019, 219–233.
- L. PÓSÁN 2021B – László Pósán, Nicolaus von Redwitz – ein Diplomat und Informant des Deutschen Ordens am Hof von Sigismund von Luxemburg, *Ordines Militares Colloquia Torunensia Historica*, 26, 2021, 109–137.
- B. PŘEMYSL 2017 – Bar Přemysl, A Tortuous Path to Reconciliation and Justice: Sigismund of Luxembourg as Arbiter in the Dispute between the Teutonic Knights and Poland (1412–1420), *Journal of East Central European Studies*, 66, br. 1, 2017, 3–40.
- M. RADY 2014 – Martyn Rady, Hungary and the Golden Bull of 1222, *Banatica* 24, br. 2, 2014,

ČLANCI U ČASOPISIMA

- V. ACHIM 2014 – Viorel Achim, Locul Ordinului teuton In istoria Banatului de Severin *Banatica*, 24, br. 2, 2014, 37–46.
- G. BARABÁS 2017 – Gábor Barabás, Heretics, Pirates, and Legates. The Bosnian Heresy, the Hungarian Kingdom, and the Popes in the Early 13th Century, *Specimina dissertationum ex Instituto Historico Universitatis Quinqueecclesiensis*, 9, 2017, 35–59.

87–108.

- R. TODIKA 2021 – Raul-Alexandru Todika, *Ad Subsidi-um Terrae Sanctae: Military Religious Orders and the Cismarine Expansion of the Borders of Christianity*, *Res*, 13, br. 3, 2021, 469–481.
- F. VESELOV 2018 – Fedor Veselov, *Crusaders in subcarpathia. On the Eastern expansion of the Hungarian Kingdom in the early 13th century*, *Rusin*, 51, br.1, 2018, 71–93.
- L. VESZPRÉMY 2002 – László Veszprémy, *The Crusade of Andrew II, King of Hungary, 1217–1218, Iacobus: revista de estudios jacobeos y medievales*, br. 13–14, 2002, 87–110.

ZBORNICI I UREDNIČKA DJELA

- A. GULIN 1988 – Ante Gulin, *Srednjovjekovni Čazmanski kaptol i njegovi pečati*, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 15, 1988, 41–64.
- Z. HUNYADI 2008 – Zsolt Hunyadi, *The Teutonic Order in Burzenland (1211–1225): recent reconsiderations*, *Der Deutsche Orden zwischen Mittelmeerraum und Baltikum: Begegnungen und Konfrontationen zwischen Religionen, Völker und Kulturen*, ur: Hubert Houben i Kristjan Toomaspoeg, Galatina: Mario Congedo Editore, 2008, 151–171.
- R. HAUTALA 2015B – Roman Hautala, *The Teutonic Knights' Military Confrontation with the Cumans during Their Stay in Transylvania (1211–1225)*, *Golden Horde Civilization*, ur: Roman Hautala, Kazan: Usmanov Center for Research on the Golden Horde and Tatar Khanates, 2015, 80–89.
- H. KEKEZ 2013 – Hrvoje Kekez, *Na meji kraljevstva in cesarstva. Zgodovinske spremembe v širem prostoru Gorjancev in Samoborskega hribovja od 12. do začetka 16. stoletja*, *Med cesarstvom in kraljevstvom. Študija čezmejnih kulturnozgodovinskih povezav*, ur: Petra Svoljšak, Miha Seručnik, Vanja Kočevar, Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2013, 83–110.
- M. KOSI 2001 – Miha Kosi, *The Age of the Crusades in the South-East of the Empire – Between the Alps and the Adriatic*, *The Crusades and the Military Orders – Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity*, ur: Zsolt Hunyadi, József La-

szlovszky, Budapest: Central European University, 2001, 124–165.

- M. KOSI 2005 – Miha Kosi, *Cruciferi – Crucesignati: prispevek k zgodovini križarskih vojn in križarskih viteških redov v 12. – 13. stoletju*, *Ad Fontes – Otoprepčev zbornik*, ur: Darja Mihelič, Ljubljana: SAZU, 2005, 303–343.
- M. KOSI 2011 – Miha Kosi, *Križarske vojne, Vojaki iz slovenskega prostora na tujih tleh v preteklosti*, ur: Darja Mihelič, Matjaž Bizjak, Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2011, 145–175.

OJGENSKI RADOVI

- B. SMITH 2010 – Benjamin Smith, *The Power of the Council: The Canons of the Fourth Lateran Council of 1215, New Models for Spirituality*, *Diplomski rad*, Tufts university, 2010.

WEB-STRANICE

- „Ottoman Empire – Restoration of the Ottoman Empire“, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/place/Ottoman-Empire/Restoration-of-the-Ottoman-Empire-1402-81> (pregledano: 3.4. 2023.).
- „Poland – The arrival of Teutonic Knights“, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/place/Poland/The-arrival-of-the-Teutonic-Knights> (pregledano: 2.5. 2022.).
- S. LOTAN 2010 – Lotan, Shlomo. „Between the Latin Kingdom of Jerusalem and Burzenland– The Teutonic Military Order status and rule in the poles of Christianity“, *Mirabilia: electronic journal of antiquity and middle ages*, 10, (2010): 184–195. <https://raco.cat/index.php/Mirabilia/article/view/283291/371188> (pregledano: 4.4. 2023.).
- „Transylvanian Saxons“, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Transylvanian-Saxons> (pregledano: 6.4. 2023.).